

ASKERİ DARBELER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS (MASTER) TEZİ

ŞEVKİ ÖZDEMİR

1994, İZMİR

GİRİŞ

Askeri darbe, Türk kamuoyunun sürekli gündeminde olan bir olaydır. Toplumun genelini ilgilendiren ve etkileyen askeri darbeleri gündelik olaylara indirgeyerek açıklanamayacağı düşüncesiyle Askeri Darbeleri tez konusu olarak seçtim.

Askeri Darbeler üzerine bu güne kadar çok şey söylenegelmiştir. Söylenenlerin metodik açıdan incelenmesi, askeri darbelere bakış açısının da ne konuda olduğunu sergilemiş olacaktır.

Askeri darbeler, az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan birer vak'a olarak karşımıza çıktığına göre, az gelişmişlikle askeri darbeler arasındaki ilişkinin inceleneceği üzerine bu çalışmanın bir şeyler söylenebileceğini düşünüyorum.

Darbelerin gerçekleştiği ülkelerde sosyal yapının çok farklı olmadığından hareket ederek, az gelişmişlik sürecinin darbeleri hazırladığı, hatta Latin Amerika ülkelerinde buna davetiye çıkardığını gözönünde bulundurarak, bu ülkelerin özgün koşullarının darbelerin oluşumunda itici gücü olduğu çıkarımı bir yöntem olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

KISALTMALAR

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.d.	Adı geçen dergi
a.g.d.n	Adı geçen ders notları
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.s.y.	Adı geçen süreli yayın
a.g.y.d.t.	Adı geçen yayımlanmamış doktora tezi
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
A.Ü.S.B.F.D.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
bkz.	Bakınız
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	Çeviren
DP.	Demokrat Parti
M.G.K.	Milli Güvenlik Kurulu
S.	Sayfa
T.S.K.	Türk Silahlı Kuvvetleri

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	II
KISALTMALAR.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
1. BÖLÜM I. MİLLÎ DEVLET VE ORDU.....	1
SİYASAL SİSTEMLERDE ORDU VE MİSYON.....	3
a. Demokratik Rejimler ve Ordu.....	3
b. Azgelişmiş ülkeler ve Ordu.....	7
BÖLÜM II. LATİN AMERİKA	10
a. Tarihsel Süreç İçinde Ordu	10
b. Latin Amerika'da Sosyal Yapı.....	12
c. Prononsiamento Bilimi	14
d. Ordunun Modernleşmesi	16
e. Askeri Elit-Sivil Elit İlişkisi.....	17
f. Ordunun Misyonu	18
g. Darbenin Düşündürdükleri.....	20
h. Sonuç Yerine	20
BÖLÜM III. DARBELER	22
a. Askeri Darbeler Üzerinde Tanımlamalar	22
b. Darbeleri Hazırlayan Etmenler	23
c. Azgelişmiş Ülke Ordularına Birkaç Örnek.....	25
d. Bir Karşılaştırma	28
e. Demokratik Kurumlar ve Otokratik Yönetim.....	30
BÖLÜM IV. TÜRKİYE'DE ORDU	31

1. Tarihsel Gelişmeler	31
a. Cumhuriyet Döneminde Ordu	34
b. Sivil İktidar ve Askerler	38
2. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Siyasal Elit.....	40
3. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Karakteristiği.....	42
4. Bir Askeri Darbe	44
5. 12 Mart 1971 Müdahalesi	49
6. 12 Eylül Darbesi.....	51
7. Askeri Darbenin Anatomisi	53
8. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görevi	54
BÖLÜM V. TÜRKİYE'DEKİ ASKERİ DARBELERE BASININ BAKIŞI	56
1. 27 Mayıs 1960	56
a. İç Basının Bakışı.....	56
b. Dış Basının Bakışı	60
2. 12 Mart 1971	62
a. İç Basının Bakışı.....	62
b. Dış Basının Bakışı	63
3. 12 Eylül 1980	64
a. İç Basının Bakışı.....	64
b. Dış Basının Bakışı	67
BÖLÜM VI. SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	77

1. MİLLÎ DEVLET VE ORDU

"Ülkeler başkalarının deneylerinden yararlanabilirler ve yaralanırlar da... Fakat hiç kimse başka bir halka demokratik sistemi dışardan veremez."

12.7.1884, Berkeley *

İlk zamanlardan günümüze gelinceye kadar, silahlı kuvvetlerin (Ordunun) temel görevi, siyasal otoritenin emrinde savaşa hazırlanmak, gerektiğinde savaşmak ve muhtemel saldırı ve tehlikelerden düşmanı caydırmaktır (1). Bu örgüt, ilkel toplumun doğa ile başetmekte güçlük çekmesine karşılık gereksinimin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Tamamen tarımsal bir tabana oturmuş ve üretim ilişkilerinin feodal bir yapı içerisinde sürdürüldüğü kaderci bir kültürün ve paylaşılmayan tekelci bir iktidar meydana getiren, yetkinin başarıya değil doğuştan verildiği geleneksel toplum (2) da iktidar erk'inin kuvvetlendiğini görüyoruz.

Bireylerin özgüvenlikleri, tarih öncesi çağlardan beri sosyal teşkilatlanmaya geçiş döneminde, yeni klan, aile oluşumuna kadar kendilerince sağlanabilmekte idi. İlk insanlarda klan, aile ve giderek "Toplumlaşma süreçlerine ulaşıldıkça, ferdi korumanın yanı sıra toplumsal koruma da ihtiyaç olarak belirmiş ve devletleşme sürecine kadar bu ihtiyaç, irili-ufaklı ve değişik boyutlardaki topluluklarca değişik bir (3) biçimde

* LİSPON LESLİE , Demokratik Uygarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1984, ANKARA, S. 164.

1 ERGİL DOĞRU , Silahlı Kuvvetler (ordu) ve Siyaset, Ders Notları, S.123.

2 YÜCEKÖK AHMET, Siyasetin Toplumsal Tabanı, A.Ü.S.B.F. Yayınları ANKARA, S.47.

3 Devletin Kavram ve Kapsamı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği yayını, ANKARA, 1990, S. 39.

karşılanır olmuştur.

Bunun yanında, devlet toplumsal ihtiyacın genişleyen yapısına ayak uydurmuş, "iç düzeni korumak ve siyasal iktidara muhafızlık yapmak gibi polisiye nitelikli" (4) görevleri üstlenmiştir. Günümüzde devletin klasik işlevinden soyunarak daha değişik boyutlarda vatandaşın refahını sağladığı söylenebilir.

Batı toplumlarında ordu, "kent düzeni içinden" (5) ortaya çıkmış, modern devletin ortaya çıkışıyla "sivil" iktidar da merkezileşmiştir. Bu toplum tipinde devletin menşe'i salt polisin ya da ordunun maddi gücünden değil "hukuksal kurumlarından" meydana gelir. Devletin sosyal düzeni giderek "milli savunma"yı sağlamak için maddi bir güce de dayanmak zorunda oluşu, silahlı güçlerin gerekliliği sonucunu doğurmuştur. Modern devlet'te "devlet iradesi"nin üstün yaptırım gücünü, zorlama olanağını sağlayan bu güçlerdir. Modern devlet'in oluşumuyla "milli savunma giderek orduyu ilgilendiren sorunlar içerisinde midir? Askeri otorite ile sivil iktidar arasındaki ilişkiler " (6) aynı zamanda demokrasinin de her an karşı karşıya bulunduğu "demokles"in kılıcı gibidir.

Modern zamanlarla beraber ordu hakkındaki anlayış da kurumlar "sivilleşir"ken, meslekten gelme ordunun, sivil bir iktidar, özellikle bireylerin özgürlükleri için tehlikeli olabileceği yönünde farkedilir. Bu tehlikeyi savuşturmak hem de sivil iktidarın üstünlüğünü sağlamak amacıyla, orduyu "belli bir bölgede" tutmak usulüne başvurulur" (7). Güven verici olarak görülmeyen böyle bir anlayış "meslekten gelme" bir ordu yerine "milli bir ordu"nın gerekliliği, bütün yurttaşları belli bir süre için zorunlu bir askeri

4 ERGİL DOĞU, a.g.d.n., S. 123.

5 TOPRAKOĞLU CELAL , Askercil Demokrasi, Demos Yay. 1984, S.37.

6 TANILLI SERVER , Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna giriş, Say Yay., 1988 5. Basım, S.485.

7 TANILLI SERVER , a.g.e., aynı sayfa.

hizmete tabii tutmak ve ülkeyi savunmak ödevini yükler. Montesquie "Kanunların Ruhu"nda orduların halktan olmasını ve halkla aynı anlayışta bulunmalarını istemektedir.

"Milli Ordu'nun" giderek "meslekten ordunun yerine geçmesi ordunun devlet içindeki durumunu baştan aşağıya değiştirmiştir. Millet, artık kendini savundurmuyup, bizzat kendi kendisini savunur. Böylece modern devlet'te, her yurttaş askerdir ve asker, devletten apayrı ve giderek ayrıcalıklı yeri olan kişi değildir" (8) artık.

Toplumun siyasal yapısını meydana getiren örgütler ile idare edenlerle edilenler arasındaki ilişkileri tayin eden resmi mekanizma modern devlette, bir sürü gönüllü kuruluşlarla takviye edilmektedir (9). Milli ordu halktan kimselerden olmasına rağmen diğer sivil örgütlenmelerden farklı bir yapı içerisine girerek kendisine bir misyon edinmiştir.

1.SİYASAL SİSTEMLERDE ORDU VE MİSYONU

a. Demokratik Rejimler ve Ordu

Günümüzde milli devletin oluşması, Avrupa uygarlığının dünyaya yayılması, sanai devrim ve askeri teknolojinin devamlı gelişimi sonucunda bir yandan ticari, mali ve sanai gücün, öte yandan da politik askeri gücün birbirleriyle karşılıklı ilişkilerine tanık oluyoruz (10). Siyasi-askeri-sanayi'nin birbirine bağlı olduğu bir üçgenin zorunlu olarak ortaya çıktığı "çağdaş toplumlarda", yalnızca ordu ileri teknolojiye dayalı silahlara sahiptir. Sopalarla, tanklarla, oklar ve kılıçlarla sarayların basıldığı, şatoların ele

8 TANİLLİ SERVER , a.g.e., aynı safya.

9 YÜCEKÖK AHMET , a.g.e., S. 69.

10 Derleyen E. Mead Earle, Modern stratejilerin Yaratıcıları Machlo'velli'den Hitlere kadar askeri düşünce çev: Gülçin Ülgüzer, Harp Akademileri basımevi-1993, İST., S.127.

geçirilebildiği dönemler geride kalmıştır (11). Çağdaş orduların gücü sadece silahlara dayandırılmaz. Aynı zamanda; "tek merkezden yönetilen, disiplinli örgütlenme"den alırlar güçlerini. Sivil kurum ve kuruluşların daha da laçkalaştığı bunalım dönemleri, askerlerin disiplinli örgütünü bir kat daha güçlü ve önemli kılmaktadır.

Ordu, gerek maddi gücü ve disiplini, gerekse ülke bağımsızlığının bir simgesi olarak, aynı zamanda moral bir güce de sahiptir. Bu moral halkın ona duyduğu saygı ve güvenden oluşur. Demokratik geleneklere sahip ülkelerde bile, bu önem taşır. Ordunun ulusal savunmadaki başarısı ve iç siyasetteki yıpranmamışlığı, bu önem ve ağırlığı artırırken, savaşlardaki yenilgiler ve iç siyasete fazla karışmanın verdiği yıpranmalar olumsuz etki yapar (12). Demokrasinin kurumsallaştığı toplumlar belli bir ekonomik gelişmişlik trendini de yakalamışlardır. Güçlü ekonomiye sahip batı toplumlarında "silahlı kuvvetler, siyasal iktidarın emri altındadır. Askerlerin siyasal sürece müdahalesi sınırlı olup, etkileri daha çok dış politika ve yurt savunması ile ilgili konularda görülmektedir (13). "Kendilerini tamamen sivil yönetimin emrinde" görmeleri, kamuoyu tarafından eleştirilmeleri, parlamentonun üzerinde baskı kurması sonucunda, askeri stratejiden "silah sistemlerine kadar her şeyde sivillerin rolü ve sözü" (14) geçerli olmaktadır.

Askeri otoriteden önce gelen ve ondan üstün olan sivil iktidar halkın oylarıyla işbaşına gelmektedir. Kurumlaşmanın en üst düzeye ulaştığı böyle bir yapı içerisinde "Cedant arma togde" yürürlüktedir. Yani Romalı'ların eski formülü yürürlüktedir: Silahlar itaat etsin !"(15). Sivil iktidara olan bağlılık, bir anlamda seçimle, yürütme erk'ini elinde

11 KIŞLALI A. TANER, Siyaset Bilimi, ANKARA A.Ü.S.B.F., Yayınları, 1987, ANKARA, S. 264.

12 KIŞLALI A. TANER, a.g.e..., S. 265.

13 ERGİL DOĞU , a.g.d.n..., S. 5.

14 BİRAND M. ALİ , Emred Komutanım, Milliyet Yayınları, 1986, S. 203.

15 TANILLI SERVER , a.g.e., S. 486.

bulunduran siyasal iktidarı işbaşına getiren seçmen kitlesine olan saygının yansımaları kabul edilir. Ki; bu saygınlık tarihsel süreçle, kültürel, sosyal, ekonomik yapılanmanın bir ürünüdür.

Gelişmiş ülkelerde askeri profesyonelliğin derecesi (meslekleşme düzeyi) çok yüksektir. "Meslekleşme", silahlı kuvvetleri siyasetten uzak tutarak, sadece kendi görevleri ile uğraşan askerleri siyasete karışma konusunda fazla istekli yapmaz. Bu ülkelerde, silahlı kuvvetlerin sivil iktidara bağlı olmasını sağlayan diğer önemli bir faktör de sivil kontroldür (16). Siyasal kontrolün başarıya ulaşması silahlı kuvvetlerin siyasal gücünün zayıflaması sonucunu doğurur. Meslekleşme düzeyinin yüksek olması ve etkin bir sivil kontrolün varlığı, silahlı kuvvetlerin siyasal sürece ancak sınırlı müdahalelerde bulunmasına olanak verir. Bu ülkelerde silahlı kuvvetler, ulusal çıkarlar doğrultusunda işlev gören, ancak; siyaset bakımından ve tarafsız kurumlar olarak değerlendirilmektedir. "Askeri-ekonomik kompleks"in bir parçası olarak, silahlı kuvvetlerin özel çıkarlarına yönelik bir baskıda bulunabildikleri söylenebilir (17). Batılı toplumlara baktığımızda Ordu'nun siyasal erk'e karşı, değişik görünüm içerisinde olduğunu görmekteyiz. Gerçekten, bazı gelişmiş çoğulcu sistemlere bakıldığında; ordunun zaman zaman bazı alanlarda (özellikle, milli savunma, dış politika, milli güvenlik ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda) siyasal kararlar üzerinde etki yaratma faaliyetine giriştiği görülür. İşte bu sınırlı ve ölçülü çerçeve içinde diğer bir kısım kamu grupları gibi ordunun da bir "baskı grubu" olarak rol oynadığından söz edilebilir (18). Silahlı kuvvetlerin sivil iktidara bağlı olması konusu, demokratik ülkelerin salt lafazanlık düzeyinde sözedilen bir şey değildir. Nitekim yasal

16 ERGİL DOĞU, a.g.d.n...., S. 5.

17 ERGİL DOĞU, a.g.d.n...., S.6.

18 KAPANİ MÜNÇİ , Politika Bilimine Giriş, A.Ü.S.B.F. Yayınları, S. 203.

düzenlemelerin ilk işaretleri A.B.D.'nin tarihinde görülmektedir. 1776 yılında Virginia İnsan Hakları Beyannamesi'nin 13. maddesinin son cümlesi; "Ordu her durumda sivil gücün emri altında bulunmalı ve sivil güç tarafından yönetilmelidir" der. Duguit bu ilkeyi şöyle değerlendirmektedir. Askeriye, hükümetin elindeki pasif bir araçtır. Onun görevini yapabilmesi, hükümetin emrinde tam anlamıyla bilinçsiz bir aygıt olarak kullanılabilecek bir durumda olmasına bağlıdır. Bu durumda askeri liderlerin hükümetin emirlerine uymayı reddetmeleri imkansız hale gelir. Askeri liderlerin hükümetin emrini tartışma konusu yapabildikleri yerde devlet yoktur. İdeal silahlı kuvvet, hükümetin yalnızca bir düğmeye basarak harekete geçirebileceği bir kuvvettir. "Amerikan Anayasası"nın, Başkan'ın silahlı kuvvetlerin Başkomutanı olduğunu belirten hükmü (madde II) bu anlayışın sonucudur.

Çağdaş demokratik anayasalar silahlı kuvvetlerin statüsünün ilkeye göre düzenlenmesini öngörmektedir. İtalyan Cumhuriyeti'nin Anayasası "silahlı kuvvetlerin sivil iktidarın emri altında olduğunu belirtmiştir" (mad. 87/9) (19).

Günümüzde, demokratik toplumlarda "savunmaya ilişkin kararların alınması ve önemli toplumsal etkiler yaratması nedeniyle ordunun siyaset üzerindeki ağırlıkları büyüktür. Bu ağırlığın tutucu bir yönde etki yaptığı (20) görülse de, sözkonusu ülkelerde, hiç olmazsa görünürde, silahlı kuvvetler siyaset dışında" (21) kalmaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki silahlı kuvvetlerin duruma ilişkin yaklaşımlara, az gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında, daha değişik bir tablo sergilendiği görülmektedir.

19 ERDOĞAN MUSTAFA , Silahlı Kuvvetler ve Anayasal Düzen, A.Ü.S.B.F.D., Cilt 37-38.

20 ERDOĞAN MUSTAFA, a.g.m.

21 ERDOĞAN MUSTAFA, a.g.m.

b. Azgelişmiş Ülkeler ve Ordu

Geri kalmış ülkelerde, milli ordu anlayışı daha başka tehlikelerle karşılaşır. Geri kalmış ülkelerde, ordunun ilginç bir konumu vardır. Bu ülkelerde "silahlı güçlerin ağırlığı" söz konusudur (22). Kuşkusuz "ekonomik durum"un, askerlerin siyasete karışmasında taşıdığı önem hep bilinir. Ama bu açıdan asıl önem taşıyan öge, ülke ekonomisinin basit ya da karmaşık bir yapıya sahip bulunmasıdır (23). Ülke ekonomisinin yapısı, işleyişi kadar sosyo-kültürel yapılanma, toplumun bilinç düzeyi, demokratik kurum ve kuruluşlar, demokratik gelenek gibi pek çok etmen "ordu"nun iyi örgütlenmiş bir birim olarak ülke yönetiminde konumunun belirlenmesini etkilemektedir.

Azgelişmiş ülkelerin yapısı, bu açıdan bakıldığında ordunun siyasi otorite ile olan ilişkisini yumuşatıp, katılaştırabilmektedir. Bu ülkelerde askerlerin siyaset üzerindeki ağırlığından söz etmek için azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarına bakmak gerekir.

"Herşeyden önce, azgelişmiş ülkenin yapısında genel ve yaygın bir toplumsal güçsüzlük egemendir. Siyasal sistem, aldığı kararı etkili biçimde uygulayacak yönetsel ve bürokratik yapılardan yoksundur. Toplum ayakta tutacak ve dengeyi sağlayacak orta sınıf çok zayıftır. Siyasal partiler, sendikalar, çıkar grupları ve dernekler yeterli etkinlik ve yaygınlıkta örgütlenememiştir. Bu genel güçsüzlük ve örgütsüzlük ortamı içinde, en iyi örgütlenmiş ve en güçlü olan ordu, kendiliğinden siyasal sisteme ağırlığını koyabilmektedir (24). Azgelişmiş sosyal yapılar içinde, partilerin geri kalmışlık koşullarını sömürerek oy toplamaları yeni türden partileri ortaya

22 TANILLI SERVER , a.g.e., S. 489.

23 KIŞLALI AHMET TANER , a.g.e., S. 266.

24 ALKAN TÜRKER , Azgelişmişlerde Askeri Müdahaleler ve Türkiye, Milliyet 18 Şubat 1990, Sayı 11603, yıl 30.

çıkarmıştır. Bu partilerin arasındaki çatışma bir rejim savaşı halini almıştır (25).

Az gelişmiş ülkelerde izlenen bir başka önemli olgu, etnik dil ve din kökenleri bakımından toplumun karmaşık olmasıdır.

Seksen beş az gelişmiş ülke üstüne yapılan bir araştırmada, bu ülkelerin yetmiş tanesinin bütünlükten yoksun olduğu ortaya çıkmaktadır. Kültürel ve ekonomik atomlaşmanın yaygınlığı, bir yandan genel güçsüzlüğe katkıda bulunurken, bir başka yönden de ulusal savunma işlevini üstlenmiş bulunan orduya bu durum, siyasal yaşama müdahale için hem olanak hem de gerekçe hazırlamış olmaktadır.

Toplumsal gelişmenin en belirgin özelliklerinden birisi ekonomik-toplumsal-siyasal-yönetmel yapılar da gittikçe artan işbölümü, rol farklılaşması ve uzmanlaşmadır. Az gelişmiş ülkelerde işlev ve roller daha az belirgindir. Daha iç içe girmiştir. Bir kurum ötekisinin işlevine daha büyük bir rahatlıkla karışır. Az gelişmiş ülkelerde "ulusal savunma" işlevini gören ordunun; siyasal sistemin işlevine karışmasında bu açıdan bakınca "olağan" gözükabilir. Çünkü, öteki kurumlar da birbirlerinin işlevlerine aynı biçimde "müdahale" etmekte bir sakınca görmemektedirler.

Ordu, az gelişmiş olan ülkede teknolojiyi kullanır. En modern silahlarla donatılmıştır. "Birlik-beraberlik disiplin" anlayışları ile yetişmiş olan askere, çelişkili, sonuçsuz gibi gözükken karmaşayla "teknolojik-ekonomik gelişmeyi hiç bir zaman sağlayamayacakmış gibi gelir ve müdahale eder... (26).

Az gelişmiş ülkelerde milli bütünlüğün, bağdaşmanın ve kaynaşmanın meydana gelmesinde büyük bir olan ortaklaşa dil, duygu,

25 TUNAYA TARIK ZAFER , Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, Araştırma, Ekin Yayınları, 1983, V. Basım, S.657.

26 ALKAN TÜRKER , a.g.m.

tarihi miras ve geleceğe ait tasavvurların yanı sıra iktisadi menfaat birliği de bu ülkelerde yeterince sağlanabilmiş (27) olmaktan uzaktır.

Toplumun kültür yapısı, o toplumun sosyo-ekonomik yapısının, bir yansıması olduğuna göre, onu ayrı ve bağımsız bir yapı olarak ele almak olanaksızdır. Toplumun sosyo-ekonomik koşulları, o toplumdaki davranışları, rolleri, siyasal yapıyı ve kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen adetleri ve kuralları (28) etkilemektedir.

Öte yandan, azgelişmiş ülkelerin ordularına baktığımızda askerlerin daha çok o toplumun orta ve alt tabakalarından geldiğini görürüz. Batı toplumlarından farklı olarak, azgelişmiş ülkelerde ordunun tarihsel ve kültürel gelişimi içinde askerlerin siyasal davranışları ortak bir temelde belirlenmektedir. Bu temel öncelikle güçlü bir milliyetçilik anlayışına dayanmaktadır. Ayrıca azgelişmiş ülkelerde askerler; sosyal, siyasal ve ekonomik gelişme yolunda genellikle kollektif ve kamu yönetiminden yana (29) bir tutum sergilerler.

Silahlı kuvvetler ile siyasal iktidar arasındaki ilişki kimileyin bu ülkelerde, "siyasal iktidarın zorla işbaşından uzaklaşmasına" kadar varır. 1900-1970 yılları arasında dünyada 446 darbe ve devrim olmuş, bunlardan 93'ü 1960-1970 yılları arasında yer almış ve 92'si azgelişmiş ülkelerde (30) gerçekleşmiştir. Silahlı kuvvetler, bu ülkelerde sosyal, siyasal bir güç olarak ortaya çıkmakta, çoğu zaman da ilerici hamlelerin önderi olmaktadır. Silahlı kuvvetlerin bir taraftan düzenli, hazır, örgütlü ve bilinen en büyük güç olması; diğer taraftan da kullandığı silah, araç ve gereç nedeniyle ileri bir teknolojiye sahip olması, bu ülkelerde silahlı kuvvetlerin önemli bir yerinin

27 TÛTENGİL CAVİT ORHAN, Azgelişmenin Sosyolojisi, Ülken Yayınları, 1980, S.74.

28 TÛTENGİL CAVİT ORHAN, a.g.e., S. 74-75.

29 JANAUTS MORRIS , Azgelişmiş Ülke Orduları, Devrim Gazetesi, S. 22-23.

30 ERGİL DOĞRU , a.g.d.n., S. 10.

bulunmasına ve toplumun her iki kesimi için modernleştirici bir işlev görmesine imkan tanımaktadır (31) kuşkusuz.

Az gelişmiş ülkelerde; iktidarı ellerinde tutanların büyük bir kısmı askeri müdahalelerden sonra bulundukları yerlere gelmişlerdir. Bu ülkelerde, genellikle silahlı kuvvetlerin meslekleşme düzeyi, çok düşük olduğu, ulusal bilinç yeteri kadar gelişmediği için, rejim ve ekonomik kalınma arayışları içinde askeri müdahaleler ortaya çıkmaktadır. II. Dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanan pek çok ülkenin bulunduğu Afrika'da ülkelerin yaklaşık üçte biri askerler tarafından yönetilmektedir (32). Latin Amerika ülkeleri kendine özgü koşullardan dolayı az gelişmiş ülkeler arasında farklı bir yere sahiptir. Dolayısıyla Latin Amerika ülkelerini farklı bir bölümde incelemek yerinde olacaktır.

Bunun yanı sıra "az gelişmiş olan ülkelerde ordu"nın varsayılan karakteristikleri temel alındığında insan, teknolojik yeterlik, etkin ve akılcı kararlar verme ve uygulama, "modernleştirme" güdüleri bakımından ordunun yetenekleri sivil kesiminkinden çok üstün olduğu sonucuna (33) varılır.

II. LATİN AMERİKA

a. Tarihsel Süreç İçinde Ordu

Latin Amerika Ordularını tarihsel süreç içerisinde ele aldığımız zaman bu orduların önceleri "ulusal nitelik" taşımadıklarını görürüz. "Dışarda savaşmayan, muhtemel bir savaşa hazırlanmayan ordu baştan beri, biriken kuvvetini içi politika meselelerine harcamayı gelenek haline"

31 ERGİL DOĞU, a.g.d.n, S.12.

32 ERGİL DOĞU, a.g.d.n., S.13.

33 ERGİL DOĞU, a.g.d.n., S.4.

getirmiştir. Bu neden başta olmak üzere daha bir çok nedenin birleşmesi sonucu bağımsızlığını kazanmaya başlayan Latin Amerika ülkelerinin yönetimi askerlerin eline geçmiştir (34). Morris Janowitz, gelişmekte olan diye adlandırılan ülkelerin ordularını üçe ayırır: "Eski sömürge orduları, ulusal kurtuluş savaşlarının orduları, bağımsızlıktan sonra kurulan ordular." Diğer kıtalar açısından oldukça anlamlı olan bu ayrım, Latin Amerika söz konusu olunca pek işlemsel değildir. Zira burada ulusal ordular bu üç özelliği bir arada taşıyabilmektedir. Dahası kimi Latin Amerika ordularının, söz konusu sınıflandırmada yeri pek belli olmayan, "kişisel ordular" olma özelliğini belirtmek gerekir (35). Örneğin Arjantin'de Manuel de Rosas, Meksika'da Antonio Lopez, Venezuela'da Andre Santa Paez ve Bolivya'ya Andre Santa Cruz askeri idareler kurarak orduları kişilere (36) bağlamıştır.

XX. yüzyılın başlarına kadar, topraksahibi kesimle organik ilişkiler içinde bulunan askerler, siyasi iktidarı genel olarak ellerinde bulundurmuşlardır. Bu oluşum, askerlerin hakim sınıfın çıkarları için bizzat yönetimi elinde bulundurması "Caudilloism" sözcüğü ile tanımlanmış; güçlü iktidar oluşturmak ve ülke içinde, anarşiyi önlemek iddiası ile yönetime el koyan generallere ıspanyolca bir sözcük olan "Caudillo" denmesi bu terimin siyasal bilimler literatürüne girmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu ülkelerde ordular, içeriye karşı da işlevi olan kurumlar görünümü (37) kazanmıştır.

34 İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev: SABİHA BOZBAĞLI, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, 1967, İSTANBUL, S. 415.

35 ROUGUİE ALAN, Latin Amerika'da Askeri devlet, Alan Yayıncılık, Haz: Şirin Tekeli, 1986, S.53.

36 ŞEYLAN GENÇAY , Çağdaş Siyasal Sistemler, Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 192 ANKARA, 1981, S. 194.

37 ROUGUİE ALAN, a.g.e., S.418.

Ayrıca bu ülkelerin ekonomisi tam anlamıyla A.B.D. sermayesinin kontrolü altında bulunmakta, A.B.D. ile bu ülkeler arasında siyasi ekonomik anlaşmalar imzalanmış bulunmaktadır. Özellikle ortak askeri anlaşmalar ile ordular; eğitim, yönetim vb. her alanda A.B.D. askeri mekanizmasına bağımlı hale getirilmişlerdir (38).

Aralarında savaş olasılığı da hemen hemen hiç bulunmayan Latin Amerika ülkelerinin büyük ordular beslemesi (ulusal bütçenin % 20 ile 30'u arası savunma harcamalarına ayrılmış durumdadır.) ilginçtir (39). Latin Amerika ülkelerinin sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik ve psikolojik yönden diğer az gelişmiş ülkelere göre "Sui Jeneris" bir yapıya sahip olduğundan silahlı kuvvetlerinin de değişik görünümü olağan görünmektedir.

b. Latin Amerika'da Sosyal Yapı

Bilim adamlarının belirttikleri bir nokta; Latin Amerika koşullarının çok farklı olduğudur. Bu ülkelerde toprak, dünyanın her yerinde bildiğimiz topraktır. Ama İspanyolların Kıta'ya çıktığından beri toprak ve insan bu denli birbirinden uzak kalmamıştır (40). Bu ülkelerde askeri kuruluşların devletin denetiminde olma dereceleri de farklılık göstermiştir. Diğer uçtan düzensiz veya özel diye adlandırabileceğimiz ordular vardır. Bu ordular, devletin değil, toplumun içinde oluşurları; bazen de içinde bulundukları toplumun onlara nüfus etmesi sonucu ulusal ordu, aynı özellikleri gösterebilmektedir.

Latin Amerika'da hükümet darbeleri (prononsiamento) kurumu

38 ŞEYLAN GENÇAY, Çağdaş Siyasal Sistemler, Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

Yayınları No.: 192 ANKARA, 1981, S. 194.

39 ŞEYLAN GENÇAY, a.g.e., S.196.

40 OKSAY ÜNSAL, Latin Amerika Sorunları, Cilt XXII, Eylül 1967, No : 3 A.Ü.S.B.F.D. ANKARA S. 171.

toplum bünyesine öylesine işlemiş, günlük hayata öylesine karışmıştır ki; normal günlük yaşayış kurallarının yanı sıra bir de "pornonsiamento adabı" ortaya çıkmıştır. Bir hükümet darbesini gerçekleştiren komplonun şefi başarısızlığa uğrar da yakalanırsa, kurşuna dizilir. Fakat darbe başarıya ulaşıncı kazanan yenilene cömert ve yumuşak davranmak zorundadır. Yenilen de buna karşılık derhal uzaklaşır ve iktidarı en kısa zamanda yeni sahibine bırakma cesareti gösterir. Eğer kaçıp uzaklaşma olanağı bulamazsa, o zaman dost bir ülkenin elçiliğine sığınır (41). Bu ülkelerde "prononsiamento", yani hükümet darbesi yapma hakkı, diğer bir çok ayrıcalıklar arasında sadece subaylara tanınmış bir haktır.

Dünyayı etkileyen ekonomik kriz askerleri, toplumun diğer mensuplarına göre de çok daha fazla sarsmıştı. Hayat koşulları zorlaşmış, pahalılık ve yoksulluk bir felaket halini almıştır. Bu durumdan etkilenen kışla askeri ve küçük subay kımıldamaya başladı. Peru'da 1931'de kışlaları dolduran neferleri ve küçük subayları harekete geçmeye zorladı. V. Alay'daki askerler isyan ederek hükümeti devirmeye kalkıştılar. 1932'de Ekvator'da, 1933 yılında ise Küba'da (42) gerçekleştirilen darbe ile darbeler dizisi devam etmiş oldu.

Latin Amerikan Orduları'ndaki yüksek rütbeli subaylar arasındaki hareketlilik, küçük rütbeli subaylar arasındaki yerini hareketsizliğe bırakmaktadır. Küçük rütbeli subaylar olayların gelişimi karşısında duralamakta ve olup bitenleri anlamaya çalışmaktadırlar. Olup bitenleri kavrayabilmek için kendi askerce eğitimlerine uygun düşünce tarzının dışına çıkmakta ve sivil aydınların ne dediklerine kulak vermeye çalışmaktadırlar. "Üniforma içinde sivilleşme" diyebileceğimiz bu süreçle Latin Amerikan Orduları'nın bir farklılık içinde oluşandan dolayı, "ordu içinde de her siyasal

41 İhtilaller ve Darbeler Tarihi, a.g.e., S. 420.

42 bkz., aynı eser, S. 421-422.

akım"ın "taraf" bulmasına neden oldu.

Subay kitlesi "üniforma içinde sivilleşme"ye başladıkça; askerce eğitimlerine ters düşen yeni düşünce yönetemlerini benimsedikçe subay kitlesinin karar alış, tutum ve siyasal davranışları değişmekte; subay çıktığı sosyal çevre, bu çevrenin ekonomik şartlarının etkinlik (43) kazandığı gerçektir.

Bu yüzyılın başlarında Latin Amerikan ülkelerinin çoğunluğunda "ulusal ordular nitel bir sıçrama gerçekleştirmişlerdir." Çeşitli etmenlerin etkisiyle giderek "Eski Ordu" yerini "yeni bir ordu"ya bırakmıştır. Askeri modernleşme; bir bütün olarak kadroların "Profesyonelleşmesi" ile başlar. Artık bu, doğal durumda kalmayı benimsemeseler de anayasal açıdan ordularla karşı karşıya gelme durumunda olan sivilin ağızlarından düşürmedikleri belirsiz ve büyüleyici bir formül olmuştur.

c. Prononsiamento Bilimi

Latin Amerikan ülkelerden başarılı darbelerin sayısı arttıkça, uzun tecrübelerin ürünü olan bir "prononsiamento bilimi" doğmuş oldu. Böylece "hükümet darbesi yapma işi tesadüfe bırakılmıyor, bilimsel ve teknik kurallara göre hazırlanıyordu".

Latin Amerikan ülkelerinde; Askeri, hükümet darbelerinin en eski ve klasik şekli "Kışla Darbeleri"dir. Ordu geleneksel olarak hiyerarşiye bağlıdır. Bu sebeple böyle bir hükümet darbesi için, o birliğin en kıdemli ve en yüksek rütbeli kumandanın şef olarak darbecilerin başında bulunmasında zorunluluk vardır. Darbe lideri, kışla darbesinin başında bulunan subay: Muy Hombre", tam bir erkek ve "Jefe Macho", tam bir

kumandan olacaktır. Böyle bir tek şef seçilmediği, ya da böyle bir şeye seçilmiş olmasına rağmen bir alt kademedeki darbecilere tam anlamıyla hakim olmadığı takdirde darbe, bir ihtilal komitesi veya bir heyet tarafından hazırlanır ve yapılır (44). Böyle bir komite veya heyet tarafından yapılan darbeler zaferden sonra düzen ve dirliği sağlayamamaktadır. Darbeler sonrasında iktidar bir ele geçirilince komite üyeleri arasında anlaşmazlıklar çıkmakta ve bu anlaşmazlıklar yeni hükümet darbelerine zemin hazırlamaktadır. Darbe, sivil iktidara karşı yapılmış olsa da darbeci grubun yönetimi eline geçirmesinden sonra bir veya birden fazla bölünmeyle bu kez de askeri yönetime karşı gerçekleşmiş olacaktır. Yani darbenin panzehiri yine darbe olmaktadır.

Darbe hazırlıkları tamamlandıktan sonra, bir veya bir kaç birlik ya da kilit noktasındaki bir askeri kuvvet ayaklanır. Bu hareketin şef veya şefleri ordunun diğer birliklerinin kumandanlarını, bir "prononsiamento", bir isyan bildirisi gönderirler. Bu bildiri; bir davet bir çağrı niteliğindedir. Her birlik kısa zaman içerisinde katılacağı cepheyi seçmek zorundadır. Böylece "yanımda olmayan karşımdadır" mantığı içerisinde diğer askeri birlikler de darbe girişiminden etkilenmiş olurlar. Ya bu harekete karşıt bir tutum sergilemek ya da destekçisi olduklarını belirtmekten başka yapılacak fazla birşeyin olmadığını düşünürler.

Darbe başladıktan sonra birkaç gün içinde olaylar darbelerin zaferine doğru gidişini gösterir, yeteri sayıda kuvvet darbecilere katılırsa o zaman hareket planının ikinci aşamasına geçirilir. Bu aşamada iktidara karşı genel bir saldırıya geçilerek ülkenin en önemli merkezleri işgal edilir. En önemlisi, yol kavşakları, liman ve istasyonlar, meydanlar, hükümet ileri gelenlerine ait binalar ve nihayet hükümete bağlı kalmış askeri birlikler (45)

44 ROUGUÏE ALAN , a.g.e., S.82.

45 İhtilaller ve Darbeler Tarihi, S. 423.

darbeciler tarafından kontrol altına alınır.

Darbenin gerçekleşmesinden sonraki aşamada darbenin gerekçeleri basın ve yayın organlarıyla halka anlatılır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, şiddet olayları, kardeş kavgaları, politikacıların istismarı gibi... nedenlerle darbenin meşruluğuna zemin oluşturmak istenir.

Latin Amerika ülkelerindeki 1935-1964 dönemi darbelerini inceleyen Martin C. Needler: "Darbeciler; darbe yapmak için kendi aralarında anlaşmaya vardıldıktan sonra hemen harekete geçmemekte, günümüz şartlarına daha uygun olarak sivillerden kimlerle işbirliği yapacaklarını araştırmaktadırlar. Politikacılardan da adam edinmek isteyen darbeciler, politikacıları daha çok darbeden sonra darbenin meşruluğunu halka anlatmak için kullanmaktadırlar. Bazen de herşey tamam olduğu halde, darbeye hazırlanan askerler ve siviller darbeyi ertelemeye karar verirler. Darbe için iç şartlar olgunlaşmış sayılsa bile, bu gibi durumlardaki erteleme, dış şartların olgunlaşmamış bulunmasına bağlanmaktadır" (46) Değerlendirmesini yapmaktadır.

d. Ordunun Modernleşmesi

Latin Amerika'nın siyasal gelişmesinin özelliklerinden biri de devletin eşzamanlı (senkronik) olmayan modernleşmesidir. Bu modernleşme sürecinde askerler, çok iyi bilincinde oldukları bir öncülük rolü oynamışlardır. Modernleşmeyle verilen görevler, ordulara "Devlet ve Toplum" içinde özgül bir ağırlık kazandırır; bunun sayesinde ordular, önce seslerini duyurur, daha sonrada kendilerine itaat edilmesini beklerler. Söz konusu ülkelerde devlet askeri kesimden başlayarak modernleşmiştir. Bu

modernleşme sürecinde toplumun geri kalan kısmı her zaman, bu yolda onu izleyememiştir. Zorunlu askerlik hizmeti, okur-yazarlığın yaygınlaştırılması ve genel oy'un kabulünden önce kabul edilmiş; henüz iktisadi büyüme ve yerleşim düzenin örgütlenmesi sorunları incelenmeye başlanmamışken, yavaş öğretileri öğretilmiştir. Askeri aygıtları, belli bir dönüşümden geçiren bütün ülkelerde, ordunun yeniden örgütlenmesi ve donatılmasına bağlı olarak, askeri harcamaların artması, devletin rolünü genişletmiştir; "devletin askerleşmesi"de bu eğilim içinde mündemiçtir (47) denebilir.

e. Askeri Elit - Sivil Elit İlişkisi

Darbe için durumun olgunlaştığı yolunda genel bir düşünce ortaya çıkınca, bu ülkelerdeki "darbeci generallerle, aşağıdaki subayların iyi anlaşmış olmaları gerekir. Böyle olmazsa, ordunun kumanda zinciri kopmakta; ordu içinde çok sayıda cuntalar ortaya çıkmaktadır".

Kendi içerisinde darbe hazırlıklarını tamamlama aşamasındaki ordunun içerisinde yer alan general-aşağıdaki subay-astsubay-asker arasında emir komuta zincirinin disipliner olması, darbenin yapısını da etkilemektedir. "Latin Amerikan ülkelerinde sivil yönetim ile darbeciler arasındaki en gergin günler, sivil hükümetlerin büyük sorunlar karşısında kaldığı günlerdir. Büyük sorunlar karşısında hareketsiz kalan sivil yöneticiler, hem geniş halk kitlelerinin umutlarını karşılayacak dönüşümlere girememekte, hem de reformist dönüşümlere karşı olan kuvvetlerin kendi aralarında birleşmelerini hızlandırmaktadır. Halkın politikayı aşağılamasıyla birlikte, toplum içindeki diğer desteklerini de yitirmeye başlayan sivil yönetim, darbe karşısında çaresiz kalmaktadır (48).

47 ROUGUIE ALAN, a.g.e., S.111-112.

48 OSKAY ÜNSAL, a.g.m., S. 192.

Kendi içinde bütünleşmiş bir yönetici grubun hegemonyasını dayattığı ülkelerde savaşçıların gerilemesi, sivillerin üstünlüğüne dair bir siyasal iktidar dönemi başlattı. Coudillo'lar kapitalist gelişmenin doğurduğu modern silahlı kuvvetler olarak müdahaleler için gerekli kurumsal dayanakları henüz elde etmiş (49) sayılmazlar.

"Silahlı kuvvetleri yeniden düzenleme kararının itici gücü, sivillerin bu kurumu militarize politikadan uzaklaştırma (depolitize etme) ve giderek artan bir profesyonelleşme yoluyla, mücadele halindeki hiziplerden partilerden koparmak arzularıydı. Elde edilen sonuç, çoğu zaman beklentilerine uymamıştır. Gerçekten de özerk orduyu, partiler üstü bir konuma yerleştirmek bu orduya siyasal müdahaleleri için araçlar verilmesine epeyce katkıda bulunmuştur (50).

f. Ordunun Misyonu

Latin Amerika ordularının sahneye ilk çıkışları sol'dan olmuştur. Yüzyılın başındaki eylemci askerler demokratik önlemleri savunuyor, işçilerin tarafını tutuyor, temsil ve adalet için savaşıyor, toplumsal içerikli yasaların çıkarılmasını şart koşuyorlardı (51). Bu eylemcilerin hemen hemen hepsinin, misyonu; "devlet"i savunmak ve kendilerini devlete adanmış, "aydınlanmış" elitlerin birbirine benzeyen tasarılarını dile getirmekten (52) ibaretti.

Daha geniş halk kitlelerine ulaşmak, kendine taraftar toplamak çabası içerisinde olan darbeciler, Darbe yapılırken ve darbenin ertesinde

49 ROUGUÏE ALAN, a.g.e., S. 74.

50 Aynı Eser, S.79.

51 Aynı Eser, S. 121.

52 Aynı Eser, S. 123.

"Vatanın Kurtuluşu"... "Kardeşlik"... "Halkın hayatını emniyet altına almak ve reformları gerçekleştirmek" gibi çok geniş sloganlar kullanmaktadırlar" (53). Ülke içindeki sivil kurumlar, mesleki örgütler gibi sivil toplum örgütlerinin zayıf oluşu, darbecilerin bu örgütleri kendi mantığı içerisinde kullanacak, Makyevelist bir tutumla yoluna devam etmek isteyecektir. Darbeyi gerçekleştirenlerle, ordu dışındaki sosyal-siyasal kurumların anlaşmaları da zor olmayacaktır. Ne varki zorluk Needler'in deyiimiyle "darbecilerin en büyük güçlüğü ordu içindeki birinci koalisyonda üzerinde anlaşmaya varılan programın, darbeden sonra halka sunulacak programla çatışması" (54) nda yatmaktadır.

"Askerler ile sivil yönetim arasında kimi zaman ortaya çıkan anlaşmazlıklardan yararlanmak isteyen dış kuvvetler de dabeler"in oluşumunu etkilemektedirler. Eğer ordunun bir bölümü reformcu bir başkanı desteklemeye karar vermişse, reformcu başkan güçlenecek, Latin Amerika'da büyük yatırımları olan şirketleri ve bu şirketleri koruyacağını açıkça ilan etmekten çekinmeyen dış kuvvetleri harekete geçirir. Ordunun bir başka bölümü de reformcu başkanın karşısına çıkar. Sivillerin bir bölümü de askerlerin vatan sevgisine seslenmek için harekete geçer. Bu durumda izlenen genel hareket tarzı sol gösterilerin başıboş bırakılması, hatta kışkırtılmasıdır. İşler iyice çığrından çıktıktan sonra "düzeni korumaya adanmış kuvvetler" hem sol'u, hem de reformcu başkanı sustururlar. Bu arada sivil ve askeri reformcu kadrolar dikkatle ayıklanmaya başlanır.

Askeri darbelerin son yıllarda "daha çok sağ eğilimli olmaları dikkat çekicidir. Geriye dönük darbelerin artması veya devrimci darbelerin azalmasına paralel olarak, darbelerde gitgide daha fazla kan dökülmeye başlandığı görülmektedir (55).

53 OSKAY ÜNSAL, a.g.m., S. 196.

54 Aynı Eser, S. 197.

55 Bkz., a.g.m. (Latin Amerika'da eski "conquistadores" geleneğini sürdüren generalleri

g. Darbenin Düşündürdükleri

Darbeyi yaptıktan sonra, "sonrasını düşünen darbeciler, ordunun çeşitli grupları arasındaki çatışmaları peşinen önlemek umuduyla ordu içinde yüksek rütbeli ve sevilen bir generali başlarına getirmektedirler. "Bir defa darbe başarı kazandıktan sonra "kışlaya dönme fikri yüksek rütbeli ve sevilen general ile marjinal unsurlardan çıkmaktadır. Bu iç sürtüşmede; yüksek rütbeli generalin, bir an önce seçime gitmeyi ve ordunun bir an önce kışlalara dönmesine karşılık, darbeci subaylar ise iktidarda bir süre daha kalıp, devirdikleri yönetimin restorasyonunu kolaylaştıracak şartları ortadan kaldırmak için vakit kazanmak istemektedirler.

Sonunda gitgide aşınan darbeciler seçime gitmeye razı olurlar ve bunu açıklarlar. Ancak, devrilen başkanın partisinden kuvvetli bir aday mevcut ise, hızla, "iktidar yolunu kapatmak için tedbirler almaya" koyulurlar. Herşeye rağmen, bu aday seçimi kazanabilirse, darbeciler tekrar gerilim içerisinde beklemeye başlarlar. Ordu darbesinin tekrar etmemesi için izlenen yol; yeni başkanın "eski günlerin hesabını sormaması, sakın ve tedbirli politika izlemesi"dir.

h. Sonuç Yerine

Çelişkili görünmekle birlikte, kuramsal olarak askerileşmiş

"kuvvetli sivil hükümetlerden hoşlanmadıklarını ileri süren Needler, kuvvetli hükümetlerden, veya mevcut hükümetlerin, halkla dost olup geniş kitlelerden destek bulmaya başlamasından rahatsız olan askeri liderlerin, "halkçı eğilimleri ortaya çıkaran hükümete karşı harekete geçmekte geç kalmadıklarını" da belirtmektedir.

"Kuvvetli sivil hükümetlerden çekinen askeri liderlerin sadece reformculuğun başari kazanabile olasılığından değil, bizatihi hükümetlerin kuvvetlenmesinden de rahatsız oldukları'dır: Kuvvetli hükümete oranla, zayıf hükümetlerden, ordu adına, mali, siyasi ve diğer çeşitli tavizler koparmak daha kolaydır kuşkusuz.

rejimler, belirli bir ülkede kural haline de gelmiş olsalar, istisnai devlet biçimleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Gerçekten de, tüm Kıta'daki egemen resmi ideoloji liberal ve çoğulcudur, askeri sistemlerin sürekli değişmesi, sivil olmayan hükümetlerin ömürlerinin kısa oluşu, kısmen bu rejimlerin doğrudan onları kuran aktörler tarafından gayri meşru olarak algılanmasıyla ilişkilidir. Latin Amerikan'ın kültürü ve kuralları bağlamında, askeri iktidarı ellerinde tutanlar, söylemleri ne olursa olsun, kendilerinin üstünde bir meşruluk olduğunu bilmektedirler. Bu meşruluk bağlı kaldıklarını iddia edemeyecekleri ama eninde sonunda kabul etmeleri gereken anayasal meşruluktur (56)

Kıta ülkelerinin içinde bulundukları "iktisadi ve sosyal durum" birçok sorunların ortaya çıkmasına yol açan, yapısal özelliğini muhafaza etmesi, buna paralel olarak da siyasi iktidarların içerdeki ve dışardaki tutucu çevrelerden gitgide etkilenir görülmesi, son on yıllık dönemde bu faktörlerin etkisiyle Klasik Ordu yapısı içinde oluşan dabelerin, reformcu değil tutucu amaçlarla yapılmasına neden olmaktadır.

Darbelerin oluşumunda ve yapılmasında "A.B.D.nin tam bir nüfusundan söz edilmese de, darbe yapıldıktan sonra bütün darbeci kadroların baştan düşüncelerinin "Amerika bizi tanıyacak mı?"... "askeri yardımı keser mi?"... "iktisadi yardıma devam edecek mi?" şeklinde (57) kaygıların hep varolduğunu vurgular Martin C. Needler.

Ulusun çıkarlarını korumak amacıyla, varolanı savunmak, bir irade şeklinde dile getirilmektedir. Bu kolektif dengeyi tehlikeye düşürebilecek bir grubun, ya da sınıfın iktidara katılmasına karşı çıkılması veya aksine sistemin ondan yararlananlara rağmen tahlikeden kurtarılması anlarında gelebilir. Latin Amerika Orduları devletin daha özerk kılmak ve

56 ROUGUÏE ALAN, a.g.e., S. 357.

57 OKSAY ÜNSAL, a.g.m.

böylece devletin misyonlarını daha iyi yerine getirmesini sağlamak amacıyla "onu toplumsal sınıflar safrasından kurtarmaya çalışmaktadırlar" (58).

Bunun yanısıra Latin Amerikan Orduları'nda salt "devlet'i korumak değildir amaç Needler'in deyimiyle; "Ordulardaki genel eğilim kendi statülerini korumaktır. Keza siviller işbaşına seçimle de gelseler," iktidara geldikten sonra "halkçılık" ve "reformculuk" eğilimi ortaya çıkan bir başkana veya hükümete karşı böylece, generaller, oligarklar, aristokratlar ve dış kuvvetler bir araya gelebilmektedirler (59).

III. DARBELER

a. Askeri Darbeler Üzerine Tanımlamalar

Silahlı kuvvetler, sivil iktidarı ya gerçekleştireceği bir müdahale ile ya da darbe ile etkiyecektir. Bu etkileyiş ya sistemde yapı değişikliğine yol açamadan "gidişattan memnun olmayan müdahaleci güçlerin, gidişatta gerekli (60) gördükleri, ifade ettikleri bazı davranış değişikliklerini dikte etmelerinden ibaret" le sınırlı kalacak ya da "yasama, yargı ve yürütme yetkilerinin askeri bir organda toplanmasıyla oluşan olağandışı yönetime" (61) dönüşme biçiminde gerçekleşecektir. Her iki türüne de; bağımsızlığını yeni kazanmış ve demokrasi geleneği kökleşmemiş ülkelerde sık sık rastlanmaktadır.

Askeri müdahalelerin ve rejimlerin çoğu daha önceleri sömürge bağımlılığı içinde bulunan ülkelerde görülmektedir. Bunun en belirgin örneklerine, 1820'lerde yıkılan İspanyol ve Portekiz imparatorluklarının

58 ROUGUÏE ALAN, a.g.e., S.357.

59 OSKAY ÜNSAL, a.g.m.

60 AYDEMİR ŞEVKET S., İhtilalin Mantığı, İnkılap Yay, S.101-2.

61 Ana Britannica Gen. Kült. Ansiklopedisi, Cilt 2 1986, S. 394.

yerini alan Latin Amerika ülkelerinde rastlanır. Öte yanda, Ortadoğu ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Afrika ve Güney Asya'daki ülkelerde; İngiliz, Fransız, Belçika ve Hollanda'nın buralardaki egemenliği sona erince bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır (62). Darbenin ne anlama geldiğine değindikten sonra ordunun niçin darbe yaptığı sorusunu da incelemek gerekecektir.

b. Darbeleri Hazırlayan Etmenler

Askeri darbe, hiç kuşkusuz, toplumun katılcı kesimleri arasında hakemlik eden ve gelişmelere yön veren bir devlet olgusunun dinamiği içerisinde ortaya çıkar. Askeri darbeler daima statu quocu'dur; ama statu quo'nun korunması asıl olanı, yani egemenlik ilişkilerini ve toplumsal ve/veya dışlamaları güvence altına almak üzere, yeni düzenlemeler yapılmasını, hatta alt-üst oluşları gerektirebilir. Böyle bir yapı içerisinde giren "askeri müdahalelerin önemli bir nedeni sivil yönetimlerin ülkenin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve toplumsal sorunları çözmekte yetersiz kalmasıdır. Bu durum, gittikçe siyasal bunalımı da birlikte getirir. Sorunlara olağan yönetimler tarafından çözüm bulunamayacağı görüşü giderek yaygınlık kazanır. Demokrasi geleneğinin köklü olmadığı, buna karşılık devlet gücünün askeri kurumlarca da kullanılmasının olağan karşılandığı ülkelerde, bu koşullar askeri darbe ve askeri rejimler için çok uygun koşullar yaratır (63). Birinci bölümde de değindiğimiz gibi ordunun, kamu güçlerinin işleyişini etkilemekle yetinmediği de olur, o zaman komuta levyelerini de doğrudan doğruya ya da araya soktuğu başka kişiler vasıtasıyla ele geçirmeye kalkışır. Burada sözkonusu olan gerçek bir baskı

62 Alan Rouguie, a.g.e., S. 45.

63 Ana Britannica, Aynı Cilt, S. 394.

değil, hükümet çevresi için bulunan güçler arasındaki denge oranının değişmesidir. Bu yüzden de yasal bir düzeni korumakla görevli organ, yani ordu bu düzeni devirip yerine yenisini kurmak için elindeki maddi olanaklardan yararlanır (64).

Bir askeri darbeye "siyasal elitler arasındaki yarışmanın hızlanması ve bu elitler içinde ortaya çıkan hiziplerin destek aramaya başlaması da bu ülkelerde askeri müdahalelere elverişli bir ortamın ortaya çıkmasına neden (65) olabildiği gibi, askeri yönetimlere karşı, müdahalelere de neden olabilmektedir.

Herşeyden önce "ilk kez kral olan kişi, talihi yaver bir askerdir" sözünden anladığımıza göre askeri silahlar, iktidarın kaynağıdır ve iktidar her şeyden önce onlara dayanır (66). Böyle bir yapı içerisinde yer alan ordunun bağımsız bir örgüt halinde ortaya çıkarak artık hükümeti dinlememesi, devletin derin bir örgüt bozukluğu içinde olduğunu gösterir. Bununla birlikte, doğası gereğince ordu, devlet için daima tehlikelidir. Her iktidarı elinde tutan nasıl bunun kötüye kullanmak yoluna saparsa, silahları ellerinde bulunduranlar da aynı biçimde, bunları kötüye kullanmak eğilimindedir. Silah, iktidarın en kısa vadeli hemen o an içinde dayanılması en imkansız olan, son ifade biçimi (67) olarak tanımlanır.

Ordunun diğer siyasal ve toplumsal kurumlara göre daha örgütlü ve etkili olmasının yanı sıra, az gelişmiş ülkelerde "sendikalar ve siyasal partilerin zayıf" (68) oluşuyla birlikte "bu tür müdahalelerin sağlıklı ve istikrarsız bir sosyal yapının ve genellikle düşük bir siyasal kültürün

64 MEYNAUD JEAN, Politik Baskı Grupları, S. 47, Çev. Samim Tiryakioğlu, 1975, Varlık Yay.

65 ERGİL DOĞU, a.g.d.n., S.15.

66 DUVARGER MAURİCE, Politikaya Giriş, Varlık Yay. 1984, S. 115.

67 DUVARGER MAURİCE, a.g.e., S.117.

68 KAPANI MÜNİ, a.g.e., S. 203.

belirtisidir denebilir. Sağlam bir meşruluk temeline dayanan, istikrarlı, gelişmiş bir siyasal kültür düzeyine sahip (69) rejimlerde temel kural" daha önce de belirtildiği gibi ordunun "sivil iktidara bağlılığıdır."

Askeri darbe; devletin özerkliğini sınırlandıran veya egemenlik paktının garantörü sıfatıyla devletin işlemlerini tehlikeye sokan, toplumsal kesimlerin tepesine inen birer "devlet darbesi"dir herşeyden önce. Görünüşte devleti sivil toplumdan kurtarmaya çalışan askeri irade, sonuçta devlete, sivil toplumu dışlayarak ve ona rağmen, onun amaçlarını gerçekleştirme imkanı verebilir. Bu hiç bir zaman, devletin sınıflarüstü bir konuma sahip olduğu anlamına gelmez ama, statu quo'yu kendi mantığı çerçevesinde savunduğunu gösterir. Çünkü bir ordu, tanımı gereği ancak varolanı savunursa da uyduğu kurallar, toplumsal yeniden üretime göre, savaşa göre düzenlenmiş (70) demektir.

c. Azgelişmiş Ülke Ordularına Birkaç Örnek

Ülkenin bağımsızlığının "silahlı bir mücadele ile kazanıldığı" ülkelerde askerler güçlüdür ve halkın desteğine sahiptir. Cezayir ve Endonezya'da olduğu gibi. Türkiye daha ayrık bir yeri olmasına rağmen bu yaklaşımın içinde yer alabilir. Mısır'da olduğu gibi, eğer ülke dış baskılarla aşağılanmışsa ordu ulusun onurunu korumak için öne çıkabilir. Ülkenin birliği iç çatışmalar dolayısıyla tehlikeye düştüğünde de Niyerya, Endonezya ve Pakistan'da olduğu gibi ordu ülkeyi kurtarma görevini üstlenebilir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında askeri rejimlerin sayısında belirgin bir artış görülmektedir. Genç Afrika devletlerinde görüldüğü gibi siyasal durumun kötüleşmesi, askeri darbelerin en belirgin nedenleri arasında yer (71

69 KAPANI MUNCİ, a.g.e., S. 203.

70 ROUGUIE ALÍAN, a.g.e., S.45.

71 Ana Britannica, aynı cilt., S.394.

almaktadır. Bununla birlikte bir askeri darbenin iç ve dış, sayısız hazırlayıcıları, yarar umucuları vardır. Olay görüldüğü gibi ordunun kendiliğinden ya da çağrı üzerine siyasal yaşama girmesinden çok daha karışık (72) boyutlardadır.

Orta Doğu ülkelerinde Batı modeli yönetim biçimlerinin bir özümseyiştikten çok, bir kabullenışı ifadelendirmesi, bu ülkelerin tek boyutlu yapılarındaki tıkanıklıkların aşılmasını geciktirmek bir yana güçleştirmiştir. Bu ülkeler bağımsızlığını Türkiye modelinde olduğu gibi Atatürk'ün siyasal, toplumsal ve ekonomik alandaki başarılarıyla karşılaştıran ve bir anlamda kemalist yapılanmayı kendilerine örnek alan birer öğrenci konumuna gelmişlerdir.

Orta Doğu'ya, Batı tipi yönetim modellerinin empoze edilmesiyle, kurulmuş kukla monarşilerin yanı sıra bu ülkelerde görülen politika, gelişmenin en başat bileşeni kuşkusuz askerlerin yönetimi ele geçirmeleri olmuştur. İran'da rejimin dayanağı olan, bütçenin % 35'inden pay alan İran Ordu (73) su ile, Irak, Mısır, Libya, Cezayir ve Sudan gibi bir çok ülkelerin orduları tarafından demokrasinin gelişimi (74) engellenmiştir.

Ne varki bu ülkelerin hiç birinde ordu halkın rızasıyla iş başına gelmemiştir. Askerler bir "Darbe" ile yönetimi ele geçirmişler ve giderek "kanlı diktatörlükler"e dönüşmüşlerdir. Ülkenin diktatörlükle yönetilir olması; sürekli kuvvet kullanılmasını gerektirmiştir. Şiddetin hükümdarlığını devam ettirmesi, politik sistemlerin denge oluşturmaya fırsat vermemiştir. Devletin gücü; siyaseti kontrol altına tutanların elinde bulunmuştur. Toplumsal yapı; geleneksel değerlerin devam ettirildiği, atomlaşmanın henüz

72 BOZDEMİR MEVLÜT, Ordu Siyaset İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, S.2625.

73 Yön Dergisi, Türk, İran ve İsrail Orduları, 30 Haziran 1967 yılı 6., Sayı: 222.

74 ASAF HÜSEYİN, Ortadoğu'da devlet ve terör, Çev. Taha Cevdet, Pınar Yayınları, S.26.

gerçekleşmediği, ilişkilerin alabildiğine hiyerarşik olduğu, oturmamış bir prizma niteliğindedir. Sermaye birikimi yeterli düzeyde oluşmadığı için ulusal girişimciler de yeterince oluşmamıştır. Orta sınıfın güçlü olmadığı ülkelerde çok partili sisteme rağbet de azdır. Dünya görüşleri daha katı olan alt tabakalar otoriter rejimleri tercih ederler. Nitekim toplum kapalı olunca, tatminsizlik de artıyorsa alt sınıflar da dogmatik ve sert olacaklardır. Milli gelirden alınan düşük pay, eğitim yetersizliği, ekonomik güvensizlik, dikey hareketlilik yokluğu toplumu otoriter yapacak ve bu yapıyı yönetim yapısına yansıtacaktır. Bu ülkelerde sanayileşme olmadığı için demokrasinin gelişimi de feodal toplumun yapısına neredeyse yamanır olmuştur. Yani demokrasinin vazgeçilmez kurumları olan siyasal partiler, sendikalar, üniversiteler v.b gibi demokratik kitle örgütleri de ya güçsüz ya da yok gibidirler. Böylelikle yönetimi eline geçiren ordunun iktidarda kalması daha uzun süreli olmaktadır ve "otoriterlerde; ordu, polis, bürokrasi gibi birimlerini kendi güçlerini devam ettirmek için" (75) kullanılmaktadırlar.

Bu ülkelerin yanı sıra 20. y.y. ikinci yarısında Cezayir'deki Fransız generallerin gerçekleştirmeye çalıştığı derbeden de söz etmek gerekir. Ordunun dört generali tarafından yönetilmekte olan darbe, bir çok subay tarafından da desteklenmiştir. Diğer darbelerden farklı nedenlerle ortaya çıkmıştır. Bir kez fiziksel güce dayanarak iktidarı ele geçiren askeri cuntanın ülke yönetimini sürdürmesi, ancak silahların kullanımına ek olarak halktan bir destek geldiği ve karşıtlarına göre bir ağırlığa sahip olduğu taktirde olanaklıdır. II. Dünya savaşının galibi, ekonomik olarak hiç de küçümsenmeyecek bir gelişmişlik içerisinde (76) olan bir ülkede askeri darbenin başarı şansı hem azdır, hem de her ne biçimde gerçekleşmiş olursa olsun devam etme olasılığı çok zayıftır.

75 ASAF HÜSEYİN, a.g.e., S.27.

76 Bkz. Leslie Lispon, a.g.e., S.165-167.

d. Bir Karşılaştırma

Gelişmiş ülkeler; uzun bir yürüyüş sonrasında bulundukları seviyeye gelmişlerdir. Önce toplumsal sınıflar arasında çatışmalar yaşanmış, bu çatışmalar yerini uzlaşmaya bırakmıştır. Toplumun siyasi güç dengeleri değiştiğinde, siyasi iktidar da el değiştirmiş, böylece çıkar grupları yönetimden pay alabilmişlerdir. Durum böyle olunca sorunlar bir açmazdan kurtulmuştur.

Halbuki azgelişmiş ülkeler; henüz intikal-geçiş halinde bulunan toplumlardır. Bu ülkelerde statü quo'nun devamını isteyenlerle topluma yeni biçim kazandırmak isteyen ilerici güçler henüz çatışma halindedir (77). Toplumdaki çıkar grupları güçleri ölçüsünde siyasete katılmamaktadırlar. Durum böyle olunca gruplar arası çatışma kaçınılmaz bir hal almakta, bu çatışma ülkenin diğer çelişkilerinin de etkisiyle şiddete kadar varabilmektedir.

Ayrıca, azgelişmiş ülkelerin ekonomisi çeşitli bakımlardan gelişmiş ülkelerin ekonomisine bağlıdır. Bazı azgelişmiş ülkeler siyasi bağımsızlıklarını kazanmadan önce sömürge veya yarı sömürge döneminden geçmişler ve bunun yarattığı ilişkilerden kurtulamamışlardır. Bu bağılılığı doğuran nedenlerden biri de kapitalist ekonominin ve kurumların azgelişmiş ülkelere dışardan bir zorlama ile götürülmüş olmasıdır. Bu ülkeler gelişmiş ülkeler ile olan ilişkilerinde kapitalist ekonominin mekanizmasının ve kurumlarını ithal etmek zorunda kalmışlar (78) ve kendi yapılarına uygun bir sistem oluşturmamışlardır.

Gelişmiş ülkelerin sınıf piramidinde "Orta sınıflar"ın geniş bir yer tutmasına karşılık; azgelişmiş ülkelerde "Orta sınıflar" toplum içerisinde

77 TÛTENGİL ORHAN, a.g.e., S.138-139.

78 TÛTENGİL ORHAN, a.g.e., S.108.

"küçük bir yere sahiptirler. Bir toplumda sosyal sınıflar "sınıf piramidi" üzerine çizilecek olursa, "orta sınıflar" piramidin tepesiyle tabanı arasında yer alır. Yani "Orta sınıflar" ise bir tabakalanmayı ve toplanmayı dile getirir.

"Orta sınıfların" gelişmiş ülkelerin sınıf piramidinde geniş bir yer tutmasına karşılık; azgelişmiş ülkelerde daha az bir yer tutar. Örneğin; Fransa'da nüfusun % 30'unu, İngiltere'de % 33-37'sini ve A.B.D.'de % 50'sini orta sınıflar teşkil ederken, bu azgelişmiş ülkeler için % 5 ile 10 arasında değişmektedir (79). İster gelişmiş olsunlar, isterse azgelişmiş, toplumların zenginliği açısından "orta sınıflar" vazgeçilmez bir öğedir.

Aslında açılınması gereken sorunlardan biri de gelişmişliğin ya da azgelişmişliğin "neye göre?" Olduğudur. Yapıcı işlevci yaklaşımı benimseyen, "azgelişmişlik" sorununu inceleyen sosyologlar, toplumların değişim öncesi ve değişim sonrası durumlarını karşılaştırmaktadırlar. Bu karşılaştırma sonucu azgelişmiş ülkelerde hangi kurum ve değerlerin eksik olduğunun listesini vermektedirler. Bu duruma göre şöyle bir sonuç çıkıyor ortaya; "Azgelişmiş toplumlar azgelişmişlikten kurtulmak için modern toplumların kurum ve değerlerini şu veya bu şekilde değerlendirmeleri" (80) gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım da sorunu gidermeyecektir. Orta sınıfların içinde bulunduğu toplum açısından önemi üç özelliğine dayanmaktadır.

1-) Orta Sınıflar, bütün toplumlarda denge ve kararlılık unsuru olarak büyük rol oynarlar.

2-) Orta sınıflar, içinde çoğunlukla yer alan "şehirliler", sosyal değişmelere daha yatkındırlar. Yeni fikir ve teknikleri kolaylıkla kabul ederler.

3-) İktisadi faaliyetlere öncülük ettiği ileri sürülen "müteşebbüsler"

79 TÛTENGİL ORHAN, a.g.e., S. 137.

80 AKŞİT BAHATTİN, Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, Turhan Kitabevi, ANKARA, 1985, S. 216.

orta sınıflardan gelir (81). Bu da orta sınıfların önemini pekiştirici bir öge olmaktadır.

e. Demokratik Kurumlar ve Otoriter Yönetim

Az gelişmiş ülkelerin, geleneksel demokratik kurumlardan yoksun bulunmaları, siyasal rejimlerde ülkelerinin sosyal yapısı, çeşitli biçimler altında otoriter yönetim eğilimini ortaya koymaktadır. Duvarger'in haklı olarak işaret ettiği gibi, siyasal rejimlerden hiç biri bu ülkelere uygun düşmemekte, ortak özellikleri olarak; otoriter yönetim eğilimli karma rejimler az gelişmiş ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Devlet düzenin değişik olması, bu ortaklaşa özelliği ortadan kaldırmakta, tersine az gelişmiş ülkelerde bir "ortak karakter" haline getirmektedir (82). Bu ülkelerde yönetim ister monarşik olsun, isterse diktatörlük, isterse demokratik olsun, bu üç yönetim biçiminde de otoriter eğilim görülmek (83) tedir.

Demokrasi tecrübeleri yeterli olmayan çıkmazlara giren ve kardeş kavgalarının eşiğine varan az gelişmiş ülkelerde zaman zaman ordunun yönetime el koyduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde silahlı kuvvetlerin "iş bölümü" çerçevesinde görevleri dışına taşmamalarına karşılık; az gelişmiş ülkelerde sivil yönetime el koyma eğilimi bu ülkelerin toplum yapılarına (84) bağlanabilir.

Sonuç olarak; J.S.Mill'in de belirttiği gibi "insan topluluklarının evrimi ve gelişmesinde genel gidiş, sivil topluma ve sivil yönetime doğru olduğundan, sivil yönetimin egemenliğini korumak ve özgürlüklere yürekten

81 TÛTENGİL ORHAN, a.g.e., S. 138.

82 Bkz., Aynı Eser, S. 141-142.

83 TÛTENGİL ORHAN, a.g.e., S. 157.

84 ERGİL DOĞU, a.g.d.n., S. 91.

inanmış, sorumluluklarının bilincindeki devlet ve siyaset adamlarına bırakılması; bu insanların da uzağı görerek, iç ve dış tehditler karşısında etkin tedbirler alarak, ülkenin genel çıkarlarını herşeyin üstünde tutarak yönetmeleri gerektiği"ni söyleyebiliriz.

Toplum düzenindeki değişikliklerin halkın iradesiyle ve demokratik mekanizma içerisinde gerçekleştirilmesine imkan tanıyan gerçek özgürlükçü demokrasi bütün kurallarıyla ve müdahalesiz işletilebilirse; sivil-asker ilişkileri de demokratik düzen içerisindeki arzu edilen görünüme kavuşa (85) caktır.

IV. TÜRKİYE'DE ORDU

1- Tarihsel Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu'nun, bir bakıma genişlemiş askeri örgüt olduğunu söylemek olanaklıdır. İmparatorluğa hükmeden sultanlar da tıpkı bir orduya kumanda eder gibi ülkeyi yönetmişlerdir. Ancak İmparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde bile askeri isyanlar, yeniçeri ayaklanmaları vb. olaylar sık görülmüşler ve önemli derecede de etkili olmuşlardır (86). İmparatorluğun örgütlülüğünün korunmasına da gerek merkezde gerekse uç beyliklerde, orduya gereken önem verilmiştir. Kuruluş Dönemi ve Yükselme Dönemlerinde elde edilen askeri başarılar imparatorluğu merkezileştirmiştir. Bu örgütlülük içinde Ordu devleti koruyan ve kollayan bir rol üstlenir olmuştur. Duraklama ve Gerileme Dönemlerinin psikolojik çehresi içerisinde artık zafer kazanamayan ordu, söz konusu başarısızlıklardan payını almıştır. Kuruluş dönemiyle başlayan güçlü-kudretli devlet mizacı aynı zamanda Yükselme Dönemiyle Batı ülkelerine karşı belirgin bir üstünlüğü de

85 Aynı Eser, S. 92

86 ŞEYLAN GENÇAY, Ordu ve Siyaset, A.Ü.S.B.F., Kanun-i Esasi'nin 100. yıl armağanı S. 396.

getirmiştir. Gelirleme ve Çözölme Dönemlerinde, işte bu "eski dönemler"den uzak kalışın verdiği bilinçle devlet içinde çözüm arayışları da hem devlet mekanizması üzerinde, hem de toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

XVIII. Yüzyılda; "Batı"nın yükselişini savaş alanlarında anlayan devlet yetkilileri, çözümü düşmanın savaş teknolojisini öğrenmek ve orduyu yeniden düzenlemekte görmüşlerdi (87). 1791 yılında Avusturya-Osmanlı Devleti ile yapılan barışın ardından, III. Selim, Ebubekir Ratip Efendi'yi Viyana'ya elçi olarak göndermiştir. Ratip'in görevi Avusturya hakkında bilgi toplamak, Avrupa ve genel olarak Avrupa'daki toplum hayatı, askeri sistem hakkında bilgi edinmektir. Ülkeye, beşyüz sayfa kadar tutan ayrıntılı bir sefaretname yazarak dönmüştür.

III. Selim, 1791 sonbaharında kamu hayatının çeşitli kesimlerinden 22 kişiden Devletin zaaf nedenleri ve alınması gereken ıslahat tedbirleri hakkında görüş istemiştir. Ortaya çıkan 22 raporda da en çok askeri ıslahat konusu üzerinde duruldu. Raporu hazırlayanlar durumdan şikayetçi olmakla birlikte, kimisi Kanuni Düzenine dönmeyi, kimisi de eski kurumların "tasfiye edilip yep-yeni kurumlar teşkil edilmesini" tavsiye etmiştir. Bu girişimlerin ardında Selim kendi çevresindekilerle başlattığı ıslahat hareketine "Nizam-ı Cedit", yani Fransız İhtilali'nin etkisiyle yeni düzen adını takmıştır.

Nizam-ı Cedit ıslahatı en çok askeri alanda görüldü. Önce mevcut ocakların ıslahatlarına girişildi. İdari ve askeri işlevler birbirinden ayrılarak birinci nazır denen kişilere verildi. Ağalar yalnız askeri konularla uğraşacaklardı. İşe yaramayan askerler ayıklanıp Ocakların kışlaları genişletildi. Askerin düzenli olarak talim yapması şartı getirilerek, Yeniçeri Ocağı'nın sayısı 30 bine kadar indirilip ayrıca ücretleri de

87 ÖZDEMİR MEVLÜT, Ordu-Siyaset İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları Cilt-10, S. 2649.

yükseltildi (88). Yenileşme hareketleri İmparatorluğun çözüm arayışlarının bir parçası olduğuna göre askeriye'nin ele alınması da kaçınılmazdı. III. Selim'le ciddi boyutlara ulaşan askeri yenileşme sonraki yenileşme hareketleri için bir kıvılcımdı.

Başarılı bir savaş ve fetih makinası olan "Klasik" Osmanlı Devleti gelişen iç ve dış olayların etkisiyle askeri alandaki yenileşme hareketlerine devam etmiştir. Üst üste alınan yenilgilerden sonra son Mısır kuvvetlerinin elde ettiği başarı sonrası Yeniçerilerin kaldırılmasıyla Askari-Mansure-ı Muhammediye Ordusu kurulmuştur. Bu yeni kurulan ordudan beklenen başarının elde edilememesi, Ordunun yenileşmesi hareketini de sürdürmüştür.

Islahat hareketleriyle "köklü ve yapısal" değişiklikler yerine, yüzeysel ve parçalı önlemlerle yetinilmesi birden çok ve de sonu gelmeyen reformlar zincirine yol açmıştır. Buda askeri kadrolarının politize olmalarıyla sonuçlanmıştır. Çünkü; başlangıçta yalnızca ordunun yenileşmesi için başvuru yabancılara eğitim, laik bilimler vb. giderek subayların siyasal bilinçlenmesinde ortam hazırlamış ve bir bakıma reformculuk geri tepmiştir (89). Osmanlılarda değişikliğin ilk defa orduda başlaması ve salt orduyu kapsamaması dış (90) etkenlerden dolayıdır.

Ordunun, ülkenin dış güvenliğini koruyan bir güç olarak içeride de devlet düzenini bozacak olaylara müdahalelerde bulunması gerektiği olgusu günümüzde tartışılır hale gelmekle birlikte, 19. y.y. ikinci yarısının hemen başlarında "Kuleli Olayı" ile birlikte "ordunun siyasal hayata iktidar için müdahale edebilecek hale gelme"si toplumsal olayların patlak vermesi

88 Bkz... AKŞİN SİNA, Siyasal Tarih (1789-1988), Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi, Cilt-III, S.73-80.

89 BOZDEMİR MEVLÜT, a.g.m., S. 2649.

90 KAYALI KURTULUŞ, Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset ilişkisi (Yayınlanmamış doktora tezi) 1987, ANKARA, S. 15.

olasılığına karşı Ordu rolünün belirmeye başladığını görüyoruz (91).

Siyasal yaşamda; ilk olarak ve açık bir şekilde ordunun müdahalesi 1876 Kanun-u Esasi'nin ilanında görüyoruz. Padişahı açıkça tehdit ederek getirilen I. Meşrutiyet, askerlerin eseridir. Ayrıca 1908'de bir devrime dönüşen Jön Türkler akımının eyleme geçirilmesi de Ordu'nun kendini ortaya koymasıyla gerçekleştirebilmiştir (92). Osmanlı içindeki genç radikaller bu iki hareketle her ne kadar Halife ve Sultana karşı üstünlük sağlamışlarsa da asker-sivil kesim yenilgiyi kabul etmişlerdir.

a. Cumhuriyet Döneminde Ordu

Cumhuriyetin oluşumunda ordunun önemi yadsınamaz. Mustafa Kemal'in karizmatik önderliğinde askerler geleneksel işlevlerinden daha fazlasını yüklenmişler, modernleşme yolunda destekleyici olmuşlardır. Anadolu'da başlayan direnişe öncülük ederek Kurtuluş Savaşını yönetmişlerdir. Küçük burjuvazi ile yerel eşraf olduğu kabul edilen, bu hareketin etkin grubu olan subaylar, hem istilacıları yenme, hem de zaferden sonra Cumhuriyeti ilan etme (93) konusunda önyak olmuşlardır.

Türk Devleti geleneğinde ordunun kendine özgü yapısı salt Cumhuriyet'le ortaya çıkmış da değildir. Bu gelenek içerisinde askerlik, bir kurum olarak önemli bir yer tutmuş, ya "büyük bürokrasi bizzat teşkil etmiş" ya da "bürokrasi"nin hakim unsuru olmuştur.

Türkiye'de "ordu"; siyasi ve idari entelijensiyanın adeta kurumsallaşmış bir organı olmuştur. Türkiye'nin bürokrasi gelişmelerinin seyrine baktığımız zaman; Devletin, tamamıyla bir askeri teşkilattan ibaret

91 KAYALI KURTULUŞ, a.g.y.d.t., S. 17

92 KAYALI KURTULUŞ, a.g.y.d.t., S. 18

93 ŞEYLAN GENÇAY, Ordu ve Siyaset, S. 398

olduğu zamanlarda, askeri idarenin, sivil idare ve sivil siyasetin bir tab'ı olduğu zamanlara kadar, "ordu"nun ve onun mensuplarının, devlet hayatında, siyasi ve idari entellejensiyayı teşkil ettiğini görüyoruz.

Denilebilir ki; ordu, önce entellijensiyayı tek başına teşkil eden bir öge iken daha sonraları da onun kayda değer bir yeri olan önemli bir unsuru olmuştur (94). Ordunun yalnızca askeri konularda değil; yaşamın diğer kesitlerinde de ağırlığını hissettirmesi sonucu ordu, kendine devlet içinde önemli bir yer edinmiştir.

"Askeri, siyasi ve idari karar verme ve uygulama içinde, merkezi kuvvet kaynağı" olan ordu, "sarayın da ilk dayanağı ve dayanışma yeri olmuştur" (95). Bu geniş perspektiften bakıldığında ordunun Cumhuriyet öncesinde toplumda statik işlevleri olan bir yapıya sahipken giderek dinamik bir kimliğe bürünmüş, "aydın" ve "ilerici" olduğunu, yapmış olduğu eylemleriyle ortaya koymuştur. Cumhuriyet öncesinin bu genel durumu, Kurtuluş Savaşı'nın özgün koşullarıyla çeşitli disiplinler ve yaklaşımlar içerisinde türlü değerlendirmelere neden olmuştur.

Türk ordusu "gerek bin yıllık tarihsel birikimin gerekse son yüzyılda edindiği siyasal bilinç sonucu kendisine tarihsel bir misyon tanımıştır. Özellikle, Kemalist Ordu; kendini topluma çağdaş uygarlık yolunu gösterecek bir misyoner olarak görmüştür". Bu aynı zamanda devlete ve topluma "sahip çıkma espirisinin" bir sonucudur. Bunalım zamanlarında kendini gösteren bu espiri, orduyu etkisiz bir seyirci olarak kalmaktan alıkoyan mevcut hukuk kurallarını aşip yeni bir toplum kurmakta görevli kılmuştur. Böylece tarihin dönüm noktalarında ordu; kendini topluma yön veren, ona amaç gösteren, ideolojik kılavuz olarak algılar ve

94 SAVCA BAHRİ, Türkiye'de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin seyrine bir Bakış S.B.F.D., Cilt-XVI, Eylül 1963, No.3, S. 40.

95 SAVCA BAHRİ, a.g.m., S. 41.

(96) buna göre davranır.

Birinci Cumhuriyet'in kuruluşunda Ordu en büyük rolü almıştır. Bağımsızlık hareketinin basında Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa bulunmuş, "bütün önemli mevkilerde subaylar görev almışlardır. "Osmanlı uygulamasının aksine; Atatürk, ordunun fiili kumandanı olan Genelkurmay Başkanının, bir üye olarak kabineye girmesini sağlamıştır. Bağımsızlık hareketi süresince, Genelkurmay Başkanı sürekli olarak yine askerler tarafından seçilen, fakat komutandan çok politikayla uğraşan Milli Savunma Bakanlarının yanında görev yapmıştır. Ankara Hükümetinde ordunun üstünlüğünü Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın en buharlı dönemde (25 Ocak 1921-10 Temmuz 1922 tarihleri arasında) "Başbakanlık" yapmış olmasından yakalıyoruz.

Bu şartlar altında, sivil ve askeri işlerin birbirinden ayrılması için ciddi bir çaba harcanmamıştır. Böyle bir ayırım da zaten düşünülmüş değildi. Çünkü, hükümet işlerinin yürütülmesinde askeri liderleri kullanmak zorunluğu vardı. Bunların bir çoğu kabinede, parlamentoda ve bürokrasi de görev yapmış bazıları da buralarda görev yaptıktan sonra orduya geri dönmüştür. Daha uygun bir yapının kurulması ise ancak askeri zafer sonrası mümkün (97) olacaktır.

İşgal devletlerine karşı elde edilen zaferden sonra, "derhal gündeme gelmesi kaçınılmaz olan konu; merkezi otoriteyi sağlayacak olan siyasi iktidarın nasıl, kim ve kimler tarafından ele geçirileceği, daha doğrusu bu iktidara kimin ya da kimlerin sahip çıkacağı konusunda düğümleniyordu (98). Dışarıya karşı bağımsızlık savaşından zaferle ayrılan yönetici kadroların

96 BOZDEMİR MEVLÜT, Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, A.Ü.S.B.F. Yayınları, ANKARA, 1982, S. 178.

97 HARRİS GEORGE S., Türk Ordusu, Yön Dergisi, Yıl 1971.

98 KOÇAK CEMİL, Siyasal Tarih (1923-1950), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi, Cem Yayınevi, İSTANBUL, 1989, S. 86.

kendi içlerine yönelerek iktidar mücadelesine girmesi elbetteki kaçınılmazdı.

Bugünkü kimliğine Kurtuluş Savaşı yıllarında erişen Çağdaş Türk Ordusu, bin yıllık tarihsel mirası da benliğinde taşımaktadır. Gerçi yüzyıllık bir yenilikçi bilinci içine sindirmiştir ama asıl ulusçu varoluşunu son bir ateş sınavından geçerek gerçekleştirmiştir. I. Dünya savaşı sonunda kendi öz halkını bile koruyamaz duruma düşen Ordu, Cumhuriyet'in kurulmasındaki asker-sivil diyalogunun etkisiyle, "Türk Halkının savunması ve bağımsızlığı ile sorumlu" (99) bir örgüt durumuna gelmiştir.

1925'li yıllardan sonra, burjuvazinin güçlendiğini ve bir çok ünlü paşanın iş adamı olma eğilimi gösterdiğini görüyoruz. Yarı-feodal yapı çözülürken burjuvazi güçlenmeye başlamış ancak askeri sivil bürokrasi toplumda iktidar merkezi olmayı sürdürmüştür. Bürokratik çevrelerin bu görece üstünlüğü 1950'lere kadar sürmüştür sayılabilir ve bu dönem içinde askerlerin prestiji çok yüksek olmuştur. Atatürk ve İnönü, ordunun doğrudan doğruya politikaya müdahale etmesine olanak tanımamakla birlikte askerler yine de çok etkili olmuşlardır. Örneğin III. Büyük Millet Meclisi'nin (1927-1935) % 19'u, IV. Meclis'in (1935-1939) % 16'sı, V. Meclis'in (1939-1943) % 18'i ve VI. Meclis'in (1943-1946) % 16'sı, III. Meclis'te % 29'u, VI. Meclis'te % 30'u, V. Meclis'te % 28'i ve VI. Meclis'te % 26'sı asker kökenli kişilerden oluşmuştur.

Siyasal iktidar kurumlarında asker kökenlilerin büyük etkinliğe sahip olması, bu grup için sürekli olumlu koşullar yaratmıştır. Örneğin 1929 yılında çıkan Barem Kanunu bürokrasi için parasal yönden, zamanın koşullarına göre geniş olanaklar sağlamış, ayrıca büyük buhran dolayısıyla fiyatların düşmesi bürokrasi için daha da olumlu bir durum yaratmıştır. CHP iktidarlara, bürokrasinin refah ve esenliğine karşı çok duyarlı politikalar

izlemiştir. Örneğin II. Dünya savaşı koşullarında, fiyat artışları başlayınca derhal maaşlara toplam 15 milyarlık zam yapılmış; özetle ifade etmek gerekirse CHP iktidarları asker-sivil bürokrasi ile organik bütünlük içinde süregelmıştır.

Bürokrasi ve onun partisinin 1950'ye kadar süren egemenlik dönemi aynı zamanda tarım ve ticaret burjuvazisinin güçlenme dönemi olmuş, sistem dışı gelen zorunluluk (1929 buhranı) karşısında uygulamaya başlanılan devletçilik de kapitalizmin gelişmesine yönelik olmuştur. 1950 yılı ise toplumda yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, güçlenen burjuvazi kendi siyasal örgütü ile iktidarı eline almıştır. Başka bir deyişle toplumdaki farklı tabakalar (estate) arasındaki iktidar ittifakı ortadan kalkmış, ekonomik güç ve kontrolü elinde bulunduran sınıf iktidara el koymuştur (100).

b. Sivil İktidar ve Askerler

Türkiye, Pakistan ve Latin Amerika'daki bazı ülkelerde rejimin iki merkezi güce sahip olduğu söylenebilir. Genel oy ve serbet seçimlerden çıkan halk iradesinin ürünü olan parlamentolar sivil, silahlı güç durumundaki ordu ise askeri güç odağı konumundadır (101). Türkiye'de sivil otorite-silahlı kuvvetler ilişkisinde asıl sorgulanması gereken devlet politikasının tespiti ve stratejik kararların alınmasında Anayasa çerçevesinde askerlere verilen roldür (102). Yasama erk'inin askerlerle olan ilişkisi her ne kadar anayasal durumun yapısına göre değişse de daha çok geleneksel yapının ilişkiyi biçimlendirdiği de söylenebilir. Bunun yanında yürütme erk'inin askeri erkanın atanmasında gütmüş olduğu politikalar da Türk siyasal hayatımızda

100 ŞEYLAN GENÇAY, a.g.m., S. 399-400.

101 ÖZDEMİR HİKMET, Rejim ve Asker, Afa Yayınları, 1989, S. 193.

102 Aynı Eser, S. 241.

bir takım pürüzlerin çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'de askerlerle siviller arasında güçlü ve yakın bir diyalog bulunmamaktadır. Profesyonel asker, genelde sivillere pek güvenmemekte, sahip olduğu disiplin anlayışını toplumda da görmek istemektedir. Silahlı kuvvetler, kendi içinde geçerli olan disiplin ve düzen anlayışını toplumsal ve siyasal yapıya da yansıtmak istemektedir.

Devletin yürütülmesinde, siyasal partilerin nasıl hareket etmeleri, siyasal adamlarının nasıl olmaları ve muhalefetin, nasıl muhalefet yapması gerektiği konularında öğretilenlerle daha önce değinilen hususlar bir bütün halinde, profesyonel askerin farklı bir dünya oluşturmaya ve sivillere bu dünyanın penceresinden bakmasına neden olmaktadır. Profesyonel asker, sivil halkın vatan sevgisine, ulusa ve ülkeye olan bağlılığına genel şüphe ile bakmaktadır. Bu yüzden kendisini ülkenin ve ulusun asıl koruyucusu olarak görmektedir. Profesyonel asker, özellikle siyaset adamlarına karşı güçlü bir güvensizlik içindedir (103). Bu kuşkulu bakışın kırılabilmesi ancak; "askeri kesimin kendisini tek milliyetçi/yurtsever sektör olarak görmekten vazgeçmesi" (104) ile olasıdır.

Çok partili hayatı geliştirme hareketi; siyasal ve sivil kademeler tarafından normal yolundan saptırılınca da siyasetten batılılaşma ve siyasi kurumları modernize etme akımını icra etme ve gelişmeyi doğru kuvvetle iletmek için entelijensiya olarak ordu, siyasal yaşam üzerindeki etkinliğini yeni bir ihtilal ile oynamıştır (105).

Sivillerin askerlere bakışı ise daha farklıdır. Silahlı kuvvetlere ve

103 ÖZTÜRK OSMAN METİN, Türkiye'de silahlı Kuvvetler ve Siyaset, (yayımlanmamış dok. tezi), A.Ü.S.B.F., ANKARA, 1987, S. 154.

104 ÖZDAĞ ÜMİT, Ordu-Siyaset İlişkisi, (Atatürk ve İnönü Dönemleri) Gönödoğan Yayınları, 1991, S. 178.

105 SAVCI BAHİRİ, a.g.m., S. 41.

dolayısıyla askere güven duyumakta, toplumda belirgin bir yer verilmektedir. Tanzimat'tan bu yana genellikle ilerici hamlelerin sürekli kaynağı ve itici gücü olması ve Kurtuluş Savaşı'nın silahlı kuvvetlerin önderliğinde kazanılması gibi bir dizi tarihsel ve sosyal etmen, Türk Silahlı Kuvvetlerinin toplumda belirgin bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla profesyonel asker de kendisine saygı duyulan devlet memuru haline gelmiştir. Profesyonel askerin; doğru, adil, nazik, yardımsever, haksızlıklar ve düzensizliğe karşı olduğu, ülkenin kollayıcısı ve koruyucusu olduğu kabul edilmektedir.

Bütün bu etmenler ile demokratik kültürün yeteri kadar gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, ülke ne zaman ağır bunalımlar içerisine girse siviller hemen "ne bekliyorsunuz ?, Birşeyler yapsanıza?" Diye profesyonel askerden banalına müdahale etmesini isterler (106). Askerlere böyle bir bakış açısı içerisinde olan siviller, isterlerse, bu tür siyasal bunalımları ordunun gidereceğine inanırlar. Sivil siyaset adamları ise; askerleri "katı ve dar görüşlü" olarak nitlendirirler (107). Böylece sivil siyasetçilerle askeri elit arasında görünürde olmasa da bir gerginlik yaşanmaktadır.

2. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Siyasal Elit

Türkiye'de siyasi elite "yetki ve görev" dağıtımı açısından bakıldığı zaman, daha ziyade katılaşmamış, donmuş bir sistem içinde bulunduğu farkedilmektedir (108) Katmanlaşmanın yumuşak olmaması makro düzeyde sorunların aşılmasına da neden olmaktadır. Cumhuriyetin kurucuları

106 ÖZTÜRK OSMAN METİN, a.g.d.t., S. 156.

107 ÖZTÜRK OSMAN METİN, a.g.d.t., S. 157.

108 DAVER BÜLENT, Azgelişmiş Ülkelerde Siyasi Elit, A.Ü.S.B.F.D. Cilt XV., No:2 Haziran, 1965, S. 534.

arasındaki dışarıya karşı gösterilen güç birliğinin sonraki yıllarda zayıflayıp kamplaşmaların baş göstermesi bir anlamda çıkar gruplarının çatışmasını da yansıtmaktadır.

Diğer taraftan, siyasal elitler arasındaki yarışmanın hızlanması ve bu elitler içinde ortaya çıkan hiziplerin destek almaya başlaması da bu ülkelerde askeri müdahalelere elverişli bir ortamın ortaya çıkmasına neden olabildiği gibi, askeri yönetimlere karşı müdahalelere de neden olabilmektedir. Aynı şekilde, gruplar arasındaki işbirliğinin de, silahlı kuvvetlerin bu ülkelerde sahip olduğu siyasal etkinlik üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır (109).

Ordunun siyasal yaşamdaki rolünü, onun toplumsal kökenini gözönüne almadan yeterli bir biçimde açıklamak olanağı yoktur. Ordunun toplumsal kökeni derken söz konusu olan şey ise, genellikle o ordunun profesyonel kadrosunu oluşturan subay ve astsubaların toplumsal kökenleridir (110). "T.S.K.'nin toplumsal kökenine ilişkin 1971 yılında yapılan araştırmanın sonuçları; liberal görüşlerle yola çıkan teğmenin; albaylık ve generallik döneminde yaşı, tecrübenin ve diğer koşulların etkisiyle muhafazakarlaştığı"nı göstermektedir. T.S.K.'nin ülke sorunlarına bakışının ve bu sorunlara yaklaşım biçiminin de kendine özgü olduğu söylenebilir. Genellikle ülke bütünlüğü ve güvenliği gibi konularda hoşgörölü değıllerdir. Bu konulara da hoşgörölü bakanları da anlamakta güçlük çekerler, ülkenin bütünlüğü ve güvenliği ile ilgili sorunları, tarihi örnekleriyle birlikte kendine özgü bir biçimde sürekli değıerlendirir; bu konulara, sivillerden farklı, kendine özgü bir duyarlılık gösterirler (111).

1971 yılında yapılan ankette katılan, 239 subayın , % 46,4'ü

109 ERGİL Doğı , a.g.d.n., S. 15.

110 KİŞLALI Ahmet Taner , Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma, A.Ü.S.B.F.D., Cilt-29-30, S. 88.

111 ÖZTÜRK Osman Metin, a.g.y.d.t., S. 91- 94.

bürokrat çocuğu, % 7,9'u "tüccar ve sanayici-müteahhit" çocuğudur. Bu subayların üçte birinin (16,3) babaları yüksek öğrenim yapmıştır. Deneklerin çoğu, % 30,1'i bürokrasinin alt kesim koşullarını paylaşan ailelerden gelmişlerdir.

Tüccar-sanayici-müteahhit kesimindeki babaların % 68'i ilk ve orta eğitim mezunudurlar. Gittikçe üst gelir grubundan gelme eğilimi yüksekken, orta sınıf eğiliminin gittikçe ağır bastığının göstermesi bakımından ilginçtir.

531 Assubay, baba meslekleri açısından dikkat çekici nokta, çiftçi kökenli olanların oranlarındaki yüksekliktir (112).

3. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Karakteristiği

Askeri ve sivil yönetim içiçe olduğundan; başka bir ifade ile, bir kişi aynı zamanda hem askeri hem de sivil yönetime baktığından, asker ve sivil yöneticiler aynı eğitim kurumlarından geçtiklerinden ve esasen devletin kendisi askeri bir temele dayandığından silahlı kuvvetler doğrudan siyasal sürecin içinde yer almış ve padişahların tahttan indirilip tahta çıkarılmasında egemen bir rol oynamışlardır. Askerler, padişahın mutlak yönetimine son verilerek meşrutiyet yönetimine geçilmesinde bile egemen bir rol oynamışlardır. Özetle, silahlı kuvvetlerin Türk siyasal hayatındaki rolü, geçmişte doğrudan toplum adına harekete geçerek arzu edilen sonucu elde etmeye yönelik olmuştur. Hep ön planda yer almış ve bizzat kendisi işin içine girmiştir (113). Bunun çeşitli nedenleri vardır.

Herşeyden önce T.S.K.'nın kendine özgü bir vatan sevgisi vardır. Öğrenim ve meslek yaşamı boyunca kazanılan değerler, profesyonel askerde, vatan için canını vermeyi esas ve tek amaç durumuna getirmiştir. T.S.K.'nın

112 KİŞLALİ Ahmet Taner, a.g.m., S. 91-94.

113 ERGİL Doğu, a.g.d.n., S. 80.

kendisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin asıl sahibi ve gerçek koruyucusu olarak görmesinin gerisinde yatan etmenlerden birisi de budur (114). Tanzimat'tan bu yana ise ilerici hamlelerin ve yeniliklerin kaynağı ve itici gücü olan silahlı kuvvetler, genelde muhafazakar düşüncenin koruyucusu olmuştur (115). Türk Silahlı Kuvvetlerin mevcut yapıyı korumak için harekete geçmesi, belirli konularda hassas olmasını göstermektedir.

T.S.K.'nin sahip olduğu köklü ve güçlü askeri profesyonellik nedeniyle hiç bir zaman askeri müdahaleden yana olmamakla birlikte, genellikle vatanın bütünlüğünün tehlikeye girdiği, Atatürk ilkelerinin açıkça tahrip edilmeye başlandığı ve laikliğe dil uzatıldığı ortamlarda müdahale etme zorunluluğu hissetmiştir (116). T.S.K., Atatürkçülüğü; "Türk Milletinin bugün ve gelecekte tam bağımsızlığa, huzur ve refaha sahip olması, devletin millet egemenliği esasına dayandırılması, aklın ve ilmin rehberliğinde Türk kültürünün çağdaş uygarlık düzeyi üzerine çıkması amacıyla temel esasları yine Atatürk tarafından belirtilen devlet hayatına ve ekonomik hayata, toplumun temel kurumlarına ilişkin gerçekçi fikirler ve ilkeler" olarak tanımlamaktadır (117). Cumhuriyetin kurucusu, asker kökenli, karizması olan bir liderin Silahlı Kuvvetler tarafından sahiplenilmesi, ülkenin birlik ve beraberliğinin de teminatı olduğunu tanımlamaktadır.

"T.S.K.'nın varlığı ve ulusal sistem içindeki konumunu sürdürmesini sağlayan girdiler" belirgin bir şekilde "yapının" kendisinden kaynaklanmaktadır. T.S.K.'nın "Cumhuriyeti" kollama ve koruma" ile görevli olduğu hususunun da yapıyı oluşturan kurallardan biri olarak sürekli işlendiği dikkate alındığında, silahlı kuvvetlerin siyasal yaşama müdahale

114 ÖZTÜRK Osman Metin, a.g.y.d.t., S.130.

115 a.g.y.d.t., S. 131.

116 ERGİL Doğu, a.g.n., S.87.

117 ÖZTÜRK Osman Metin, a.g.y.d.t., S. 123.

etmesi daha kolay anlaşılacaktır (118). Askeri müdahalelerin meydana gelmesinde bazı siyasilerin ve partilerin müdahaleye zemin hazırlayan bu yöndeki faaliyetleri de yok değildir. Bunun yanında T.S.K'nin de kendisini TBMM'nin ve sivil otoritenin buyruğu altında hareket etme alışkanlığını kazanması ve eğitim sürecinin bu yönde yeniden düzenlenmesi gerekir. Böyle olmadığı takdirde ortaya çıkan otorite boşluğu, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 de olduğu gibi, başka kurumlar tarafından doldurulur. Türkiye'nin henüz yeteri kadar politize olmadığı ve demokrasinin tam olarak işletildiği bir ortamın oluşmadığı dikkate alınırsa, ulusun da denetim görevini tam olarak yapmadığı sonucuna ulaşılabilir. Çünkü, parlamentoların ve siyasal iktidarların yanlış yaptıklarına veya yanlış yaptıklarının ülkeyi felakete götüreceğine karar verecek organ demokrasilerde ulustur. Ancak, Türkiye'de gerekene erişmiş olunmadığı için, bu işlevi T.S.K üstlenmiştir. Bu nedenlerden dolayı siyasilerin, ülkenin yönetiminde ve demokrasinin işlemesinde boşlukların ortaya çıkmasına özen göstermeleri, ülkenin gerçek sahipliğini benimsemeleri ve buna göre hareket etmeleri, "bir şey olursa asker bizi kurtarır" yargısından sıyrılmaları gerekir (119).

4. BİR ASKERİ DARBE

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle, bürokrasinin iktidarı son bulmuş, yükselen burjuvazi devlet mekanizmasının tam kontrolünü almaya başlamıştır. Kapitalist gelişme gerçek bir patlama halini almıştır (120). "1950 koşullarında kapitalizm tarım ve ticaret kesimlerinde gelişmiştir. Değindiği

118 a.g.y.d.t., S. 143.

119 ERGİL Doğu, a.g.d.n., S.83.

120 Bkz. SEYLAN Gencay, a.g.m., S. 400-403 (Tarım Burjuvazisinin Egemen Olduğu DP İktidarının Ekonomilerinde büyük artılar olmuş, dış yardımlar dahil tüm kaynaklar

gibi; kapitalist patlama, büyük yığınların hareket politikası, bu oluşumu desteklemiştir. Tarımsal kredinin geçmesine neden olmuş, toplumun her kesiminde beklentiler hızla yükselmeye başlamıştır. Bu gelişme DP ile büyük halk yığınları arasındaki efsanevi sayılabilecek bir bağlılık yaratmış, girdiği her seçimleri kolaylıkla kazanan DP, kendilerini tam anlamıyla güvencede hissedebilmek için devletin, başka bir deyişle bürokrasinin kontrolünü tam olarak ele geçirmeye yönelmiştir.

CHP ile DP arasındaki mücadele gerçekte ciddi ideolojik farklılıklardan kaynaklanmayıp, bireysel siyasetçilerin yarışı olarak yürümüştür. "Toplumda henüz farklı kesimlerin ideolojilerini savunan kesimler ortaya çıkmadığından politika saptamak sorunu ikincil önem taşımakta" kısaca "Türk siyasal yaşamı kişiliklere bağlı olarak belirlenmektedir."

DP iktidara gelir gelmez bürokrasiyi kontrol altına almak, otonomisini kırmak için bir seri önlemler almış; buna ek olarak sürekli eflasyonist politika ve siyasi iktidarın ilgisiz davranması sonucu devlet memurluğu parasal olanaklar bakımından büyük ölçüde gerilemiştir.

modern tarım girdileri ithalinde kullanılmaya başlamış ve bunun etkileri çok çabuk kendini ortaya koymuştur. 1950-1955 yılları arasında traktör sayısı 10.227'den 41.053'e çıkmış, 1950-1955 yılları arasında G.S.M.H. yılda ortalama % 7,7 artmıştır. Bu büyük patlama ve kapitalist gelişme devleti de etkilemiş ve devlet gelişmenin gerektirdiği büyük altyapı yatırımlarına kalkışmıştır. Örneğin 1953-1957 döneminde toplam kamu yatırımlarının % 52,4'ü ulaştırma alınına, % 12,7 enerjisi alınına gitmiştir. DP iktidarının ünlü sloganı "her mahallerde bir milyoner", sistemin gelişim çizgisini çok iyi temsil etmiştir. Bununla beraber Türkiye'deki bu kapitalist gelişme, 19.'uncu y.y.'da Avrupa'da ortaya çıkan modelden çok büyük farklılıklar göstermiştir. En temel farklılık Türk kapitalizminin, Batı'nın gelişmiş kapitalist ekonomilerle sıkı bir bütünleşme içinde bulunmasıdır. Bu bütünleşme sonucu, 1950 koşullarında kapitalizm; tarım, ticaret kesimlerinde gelişmiş; örneğin 1954-1956 döneminde toplam 16 milyar ticaret kesimine girerken, Sanayi kredileri 0.4 milyar lirada kalmıştır. 1950-1960 döneminde kapitalizmin esas olarak ticaret ve tarım kesiminde gelişmiş, burjuvazinin tem nitelikleri ile eğilimlerini de belirleyici olmuştur.

1923-1950 döneminde, yüksek parasal olanak ve toplumsal statüsünü iktidarda bulunmakla sağlayan bürokrasi ve onun partisi iktidarı kaybedince gerilemeye başlamıştır.

Sosyo-ekonomik değişim ve siyasal iktidarın el değiştirmesi orduyu da önemli ölçüde etkilemiştir (121). DP'nin yönetici kesimi ile asker kesimi arasında yer alan Ali Fuat Cebesoy, Fahri Belen, Seyfi Kurtebek gibi asker kökenli kişilerin tamamının DP kadrolarına geçtikleri görülmektedir. Özellikle 1954 seçimlerinde kazanılan büyük başarı DP yöneticilerine büyük güven vermiş ve askerlerden çekinme hiç kalmamıştır. Bunun sonucu olarak da hükümet askeri bürokrasiyi sıkı bir kontrol altına almış; askeri otonomi sivil iktidara tabi kılmıştır. Tek parti döneminde, ordunun yönetime, yani CHP hükümetlerine tabi olması bir sorun yaratmıyordu; çünkü yukarıda da değinildiği gibi arada organik bir bağımlılık vardı. Ancak durum DP hükümetleri için değişti ve askeri otoriteyi tabi kılmak girişimi subaylar arasında etkin bir anti-DP akımının gelişimini körüklüyordu.

Türkiye'nin özgünlüğü, sorunların itaatsiz bir ordudan çok, kendi sorunlarını kendi çözemeyen bir toplumdan çıkmasında görülebilir. Gerçekten de her keresinde ordu aceleci bir müdahale isteği göstermemiştir. Fakat, başta sivil yöneticilerin demokratik yollarla sorunların altından kalkamamaları olmak üzere, toplumun her kesiminin barışçı ve uzlaşmacı yönetimlerle anlaşmazlıklarını her müdahalelenin asıl nedenini oluşturur (122). Demokrat Partiyi deviren 36 genç subayı darbe yapmaya iten güdü nelerdir sorusuna askerlerin durumuna bakarak karşılık aramak yerinde olacaktır.

Askerleri darbe yapmaya iten güdü maddi yoksunluk; azalan toplumsal statü ve yok olan otonomi olarak tanımlanabilir. Maddi

121 ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S. 407.

122 BOZDEMİR Mevlüt, a.g.m., S. 2655.

yoksunluk, tüm bürokrasi gibi askerlerinde 1950'den sonra grup olarak karşı karşıya kaldıkları gelir yetersizliğini ifade etmektedir. CHP döneminde yaşam koşulları oldukça yeterli bulunan askerler, 1950'den sonra yaşam beklentileri ile gelirleri arasında giderek büyüyen açıklık sorunu ile karşılaşmışlardır. Bu ise toplumda görece olarak yüksek gelir düzeyine alışık grup için büyük tatminsizlik ve sıkıntı yaratmıştır. İkinci olarak da görece yoksunluk askerlerin toplumsal statülerini yitirmelerine neden olmuştur. Üçüncü olarak DP iktidarının ordunun otonomisini parçalayarak kontrol altına alması büyük gerilimlere neden olmuştur. Menderes'in ünlü "ben gerekirse orduyu yedek subaylarla yönetirim" ifadesi bu olguyu çok iyi belirlemektedir. Bilindiği gibi karizmatik askeri kişilikleri olan Atatürk ve İnönü'nün orduya müdahaleleri ise farklı bir yapıya dayanmış ve ordu tarafından ona göre algılanmıştır (123).

"27 Mayıs 1960 Darbesi, Demokrat Parti (DP) yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu hiyerarşisine karşı yapılanması (124), örgüt ve eylem düzeyinde ordunun subay tabanından gelmekle birlikte, getirilen hukuk düzenlemeleri, uygulanan politikalar bakımından geleneksel askeri değerler doğrultusunda ve hatta onu aşan bir harekettir. Tarihsel düzeyde 27 Mayıs, Cumhuriyet'le öne çıkan asker-sivil-aydın üçlüsünün ulaştığı zirve noktasıdır. Demokratların, muhaliflerin hak ve özgürlüklerine saygı göstermemeleri, iktidara geldikleri ilk günden başlayarak, adeta orduyu yok yerine koymuş, Türk subayının kolay kolay sindiremeyeceği ilgisizlik, önemsemezlik ve hatta küçümseme eğilimleri göstermişlerdir.

Her darbe sonrasında görüldüğü gibi, askerlerin politikadan uzaklaşmaları kolay olmamıştır. Önce 14'ler olayı ordu içinde hala Türkiye'yi sürekli olarak askeri bir rejimle yönetmek isteyenler olduğunu ortaya

123 ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S. 405.

124 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.m., S. 192.

koymuş, 21-22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te ortaya çıkan olaylar geniş çapta politikaya karışan bir ordunun nasıl kendi varlığını tehlikeye düşürdüğünü göstermiştir (125). 27 Mayıs darbesiyle şekillenen siyasi iktidarın yapısı üzerine de birkaç söz söylemek gerekir.

İktidarı ele geçiren askerlerin belli bir programı yoktur. Temel amaç, bozulan kamu düzenini tekrar korumaktır. 1950-1960 döneminin hızlı kapitalist gelişimi, toplumda yeni güç merkezleri yaratmıştır. İşçiler, ücretli orta sınıf ve modern serbet meslek sahipleri kesimlerinden oluşan bu yeni güç merkezlerinin eğilimi, daha demokratik bir toplum düzeni olarak belirlenmekte: 27 Mayıs darbesine yol açan aydın hareketi, demokratikleşme eğilimleri ile uyumluluk göstermektedir (126). Kuşkusuz "27 Mayıs" darbesi Atatürk'e dönüş özlemini taşır (127). Milli birliği sağlayabilmek için büyük çabalar harcayan Atatürk'ün reform hareketlerinden büyük sapmalar olmuş olması orduyu rahatsız etmeye yetiyordu. Öte yandan, dini adetler konusundaki yasakları gevşetmişler, batıl inançların yayılmasına yol açmışlardı. O kadar ki, bazı din fanatikleri bizzat Atatürk'e açık hücumlarda bulunabilmişlerdi. Bununla birlikte ordu DP'nin ekonomik tutumu üzerinde duruyor, ekonominin "plandan yoksun" (128) luğu üzerine ise duyarlılık gösteriyordu.

Bununla birlikte 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 askeri ayaklanmalarının orduyu siyasetin dışına çektiğini sanmak son derece yanlıştır. Türkiye'de iki askerin idam edilmesi ile rejim krizi (129) atlatılamamıştır. DP iktidarının bir askeri darbeye devrilmesinin siyasal nedenleri üzerinde durulmasına karşın, belki yeterince vurgulanmayan

125 BOZDEMİR Mevlüt, a.g.m., S. 2656.

126 ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S. 504.

127 BELEN Fahri, Ordu ve Politika, İst. Bakış Mat. 1971, S. 40.

128 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.m., S. 111-113 (bkz.).

129 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.m., S. 111-113 (bkz.).

nokta, Menderes'in ekonomik sıkıntılara çare aramak için, son zamanlarda Sovyetlerle ilişki kurmaya çalışmış olmasıdır. ABD'nin 27 Mayıs müdahalesine ses çıkarmayışının nedeni büyük olasılıkla bununla ilgili (130) olduğu söylenebilir.

1960 Darbesi'nden sonra yaşanan askeri yönetimden sivil yönetime geçiş sürecinin en önemli sonucu 1961 seçimlerinde oluşan parlamentoyu dağıtarak iktidarı ele geçirmek isteyen subayların eylemi olmuştur (131). 1962 ve 1963 askeri ayaklanmalarında yaşanan olaylar Türk Ordusu'ndaki değişimin ve yeni yapılanmanın ilk sonuçlarıdır. O nedenledir ki, 12 Mart 1971'de aynı zamanda Milli Güvenlik Kurulu üyesi olan generallerin gerçekleştirdikleri askeri darbe, zamanın hükûmetine olduğu kadar, ordunun kendi bünyesinde yükselen muhalefete (9 Martçılara) karşı bir iç darbe olup; Aydemir ayaklanmalarını bastırdıktan sonra daha da güçlenen yüksek komuta konseyinin askeri kurulu düzeni koruma ve sağlamlaştırma hareketi olarak algılanmalarıdır (132).

5. 12 MART 1971 MÜDAHALESİ

1960 yılında ordunun müdahale ederek siyasi iktidarı ele geçirmesi, Türkiye'de sınıfsal iktidar yapısını değiştirmemişse de, özellikle bürokrasinin, asker kesiminin düşüşünü durdurmuştur (133). 27 Mayıs'tan farklı olarak doğrudan doğruya iktidara el koyma biçiminde yapılmamış; Genel Kurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanı tarafından bir muhtıra ile

130 TUNCAY Mete, Siyasal Tarih, (1950-1960), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi, Cilt-IV, S. 187.

131 BOZDEMİR Mevlüt, a.g.m.

132 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.m., S. 214.

133 Bkz. ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S.407.

tüm ülkeye duyurulmuştur (134). Muhtıra metninden anlaşılacağı gibi "generaller kendi deyimleri ile anarşi ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlemontoyu ve hükümeti birlikte sorumlu tutuyor (135) du.

27 Mayıs'ın oluşturmaya çalıştığı geniş özgürlük ve tartışma ortamında, giderek yine orduya dayanan "devrimci stratejiler" ileri sürülmeye başlanmıştır. Gençlik, Üniversite ve basın çevrelerinde yeni bir askeri müdahale, 27 Mayıs'tan daha radikal bir rejim değişikliğine umut bağlayanlar olmuştur. Bunun yanı sıra sosyal olayların hızlı ve çok yönlü gelişmesi, sendikacılığın, iş çevrelerinin sindiremeyeceği ölçüde radikalleşmesi, öğrenci eylemlerinin aynı ölçüde politize olmaları, yeni darbenin görünür nedenlerini oluşturmaktadır. Sanayileşme ve şehirleşme önemli büyüklükte işçi ve emekçi kesim yaratmış; bu kesim 27 Mayıs'ın oluşturmaya çalıştığı geniş özgürlük ortamını ve sol akımın gelişmesi için gerekli objektif tabanı (136) oluşturmıştır.

Kısacası; 12 Mart 1971 askeri müdahalesini, toplum, ekonomi ve siyaset alanlarında muhafazakar yapıdaki Türk parlamentosu çizgisinde rejimin pekiştirilmesi şeklinde yorumlamak ve hükümet değişikliğini egemen güçlerin yönetici seçkinleri arasında nöbet değişimi olarak anlamak gerekmektedir (137). 12 Mart müdahalesiyle, hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı hatta kaldırıldığı, "başarısız" bir girişimle demokrasinin askıya alındığı bir ara rejim oluşturulmuştur.

134 ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S.412.

135 Bkz. ÖZDEMİR Hikmet, a.g.m., S. 228-229.

136 ŞEYLAN Gencay, a.g.m., S.408.

137 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.e., S. 227.

6. 12 EYLÜL DARBESİ

12 Eylül hareketinin gerekçesinde, bütün askeri darbelerin ortak özellikleri, daha da güçlenmiş olarak bulunmaktadır: Ulusal birliğin korunması, partizanlığın, komünizmin, irtica ve faşizmin önlenmesi vb.

Silahlı Kuvvetler, darbe nedenlerini aşarak Cumhuriyeti yeni baştan kurma girişimine yönelmişlerdir. Devlete ve topluma yeni bir biçim vermek istemişler; yargı organları, belediyeler, üniversiteler, bölge valilikleri, dil ve tarih kurumu, basın organları gibi devletin ve toplumun belli başlı her kurumu "askeri" bir anlayışla yeniden düzenlenmek istenmiştir. Yasama, yürütme, yargı arasında iş bölümü temelden değiştirilmiş sivillerin bir süre arenadan uzaklaştırıldığı bir dönem başlatılmıştır (138).

12 Eylül sonrası "Türkiye'de her on yılda bir darbe oluyor" çıkarımı salt belli bir kesimin: çıkarımı olmamış, toplumun her kesiminden bireylerin neredeyse kabullendiği neden-sonuç ilişkisinin bir tezahürü olmuştur. Ancak; genel anlamda Türkiye'deki sosyo-ekonomik yapıyla birlikte siyasal-kültürel yapılanmayı ele alarak iyi örgütlenmiş bir kurum olarak T.S.K'nın yapısını ele almak gerekir.

12 Eylül "koruma ve kollama hareketi", bir bakıma Türkiye'deki asker-politikacı koalisyonun da çatırdaması demektir. Türkiye'deki demokrasi tarihinde çoğu kez aynı saflarda yer alan asker-sivil kesimi kimi zamanlarda da ayrı saflarda yer almışlar, birinden biri iktidar erk'inin dışında kalmıştır. 12 Eylül öncesi Çankaya'da yeralan yapay "boşluk" asker-sivil arasındaki köprüyü de ortadan kaldırmış çatırtı kaçınılmaz olmuştur.

Bir yandan ekonomi alanında gelişmişliği sağlamak, diğer yandan

da demokrasinin kurum ve kuruluşlarıyla ve daha çok "devlet eliyle" yerleştirme çabaları neredeyse az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerin yazgısı haline gelmiştir. İktisadi alandaki bunalımlara, sosyal alandaki çelişkiler ağına eklenince ortaya çıkan "kaos"u aşmak için birilerinden yardım beklemek olağanlaşmıştır.

12 Eylül öncesi Çankaya'da yaratılan yapay krizi, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı sonrası ekonomik yönden sıkıntılı dönemler yaşamasına, 1961 Anayasası'nın oluşturmaya çalıştığı özgürlükçü ortamın 12 Mart müdahalesiyle kısmen "sınırlandırılması" toplumdaki güç dengelerinin değişmesine neden olmuştur.

Asker ve sivil çoğu çevrelerin iddia ettikleri gibi 1961 Anayasası'na düşen sorumluluk, fazla geniş bir özgürlükler düzeni getirilmiş olmasında değil, aksine belki özgürlüklerin kullanılmasında karışıklığa yol açan gereksiz bazı sınırlamalarla dolu olmasında aramalıdır (139). Fatura hep önceki dönemlere kesilmiş, bu da genel kabul gören bir durum halini almıştır.

Asker ve politikacı arasındaki bağımlılığı De Gaulle, şöyle değerlendiriyor: "Politika adamı ve askerler birlikte yaptıkları işe, özellikler, yollar ve kaygılar getiriler. Politika adamı hedefe dolambaçlı yollardan, askerse dosdoğru gider. Biri, uzaklara bulanık bir görüşle bakar, karmaşık gerçekleri tartar ve onları kurnazlıkla, birtakım hesaplarla yakalamaya çalışır. Öteki açık ama yakın görüşlüdür. Gerçekleri basit bulur ve sadece kararlı olmak koşuluyla hepsinin üstesinden geleceğine inanır.

Politikacı, günün olayı karşısında çeşitli çevrelerin ne diyeceklerini hesaplarken, asker doğru bildiği ilkelere başvurur. Bu ayrılıklardan da bir sürü ayrılıklar doğar. Asker, politikacıyı; güvenilmez, kaypak, reklam yansısı

bir insan olarak görür" (140). Siyasilerin ülkenin içinde bulunduğu sorunlar silsilesine değişik prespektiflerden bakarken bir asker gibi değil, sivil gibi düşünmekte, asker ise darbeyi işin içinden çıkmak için "çıkar yol" olarak görmektedir. Dolayısıyla; Türkiye'de gerçekleşen darbelere bakıldığında, bu yaklaşımı yakaladığımızı söyleyebiliriz.

7. Askeri Darbenin Anatomisi

Bir ülkede, askeri darbelerin gerçekleşme sıklığı ile o ülkede demokratik gelişmemişlik arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bunun nedenlerini ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan ele alıp incelemek olasıdır.

Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde, siyasi, iktisadi ve toplumsal koşullarda büyük benzerlikler görülmektedir. Ülke yönetiminin gidişatına ordunun "yeter" diyerek harekete geçmesi ve yönetimi eline alması genellikle aynı sebeplere dayanmaktadır.

Örneğin Pakistan, Siam, Birmanya, Sudan gibi bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerde işlerin iyi yürümemesi, demokrasinin işlememesi üzerine ordunun sivil idareye son verdiği görülmektedir. Bu ülkelerde ordu, günlük politika ve entrikaların dışındadır. Üstelik ordu, bu milletleri yabancı boyunduruğundan kurtarmış, bağımsızlığına kavuşturmuştur. İşte bu nedenle ordu sevilmekte ve sayılmaktadır. Askeri liderlerin ülkeyi huzura kavuşturmak için giriştikleri teşebbüsler, halk tarafından ya doğrudan desteklenmekte ya da darbe sonrası sunulan Anayasayı veya referandumu oylayarak dolaylı olarak darbenin yanında olduklarını göstermektedirler.

Az gelişmiş ülkelerin demokrasi konusunda Batılı ülkeler gibi deneyimleri de gelenekleri de yoktur. Yani bu ülkeler henüz siyasi

formasyondan yoksundurlar. Durum böyle olunca, siyasi mücadele şahsi kavgalara dönüşmekte, yöneticiler eleştiriye ve muhalefet edilmesine müsamaha göstermemekte, sonuç olarak otoriter bir idare kurulmaktadır.

Söz konusu ülkeler az gelişmiş oldukları için, siyasi kadrolar ülkeyi hızlı bir biçimde kalkındırma amacı içindedirler. Uzun vadeli projelerle büyük yatırımlara girmekte, bunun için borçlanmaktadırlar. Halk sıkıntı çekmekte, enflasyon ülkeyi iflasın eşiğine sürüklemektedir. Siyasiler arasındaki kötü niyetli davranışların alıp yürümesi, ekonomik düzeni de bozmaktadır.

Bu ulusların kültür seviyesi düşük olduğu için hak ve özgürlüklerin savunuculuğunu yalnız aydın zümre yapmaktadır. Eğitim seviyesinin düşüklüğü, demokrasi kelimesinin kitlelerin kültürlerine yerleşmemiş olması gibi sayısız nedenler yumağına ordu seyirci kalmamakta, harekete geçmektedir.

Askeri darbeyle işbaşına gelen yöneticilerin yayından çıkmış ok'u kınına sokmak amacı güttükleri gibi bazen de askeri diktatörlüklere dönüşmektedirler. Sudan örneğinde olduğu gibi (141) durumu düzeltmek için harekete geçen askerler, ülkedeki sivil kurumlar seslerini duyurabilecek kadar örgütlü iseler genelde yönetimde fazla kalmamaktadırlar.

8. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN GÖREVİ

T.S.K.; Kuruluş ve görevleri yasalarla düzenlenmiş bir kamu organıdır. Bunun yanında iç güvenlik konusunda da sorumlulukları bulunmaktadır. Asıl iç güvenlik kuvvetlerinin yeterli ve başarılı olmadığı olağanüstü durumlarda, başta anayasa olmak üzere çeşitli yasalarla, iç

141 KOHEN SAMİ, Darbelerin Anatomisi, Milliyet, 2.6.1960, Yıl 11. S. 3602.

güvenliğin sağlanması konusunda T.S.K.'ne görev verilmiştir (142).

Her ne kadar, "iç hizmet yasa" sındaki 35. maddeyle, ordudan iç politikaya müdahale etme hakkı olduğu ileri sürülse de, hukuki açıdan iddia etmek doğru değildir. Bunun yanı sıra darbeyi gerçekleştirenlerin dışındaki bazı çevreler de 35. maddeyi darbelerin yasal dayanağı olarak (143) görmektedirler. Aynı nedenle meydana gelen askeri darbelerin hepsinde asker, kanunla kendisine verilmiş olan bir görevi yerine getirmiş olduğunu (144) öne sürmüş, hareketlerinin hukuki meşruiyeti olduğunu savunmuşlardır.

Yine "İç Hizmet Kanunu"nın 43. maddesinde "TSK her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir" (145) denmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin hakkında toplumda, hemen hemen her kesimin kabul ettiği birşey vardır: "Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk Yurdunu, bağımsızlığını ve Cumhuriyetini korumakla yükümlü silahlı Devlet Kuvvetidir" (146).

Türk Ordusu, bu anlamda devletin bağımsızlığını ve Cumhuriyet rejimini koruma görevini belirli bir savunma ve güvenlik konseptine göre yürütmektedir. Bu konsepte göre; Genelkurmay Başkanı ile kuvvet komutanlarına silahlı kuvvetler görüşü olarak milli güvenlik organına götürülmektedir.

Ordu genel karargahında kurmay subayların araştırma ve inceleme çalışmalarında gerekli olan her türlü bilgi ise sivil ve askeri istihbarat şebekesi yardımı ile hızlı, eksiksiz ve güvenilir olarak sağlanmaktadır. Bütün

142 ÖZTÜRK, a.g.y.d.t., S. 139-140.

143 ÖZDEMİR Hikmet, a.g.e., S. 218.

144 a.g.e., S. 279.

145 a.g.e., S. 216.

146 a.g.e., S. 216.

askeri ve sivil istihbaratın depolama ve değerlendirme işlemi genel karargahta yapılmaktadır. Türk örneğinde, hükümetin yararlanabileceği istihbarat bilgisi sınırlandırılmıştır. Bu yoldan asker, rejim üzerinde kontrolü imkansızlaştıran bir gücü elinde bulundurabilmektedir.

Asker; bu gücünü iki şekilde kullanmaktadır: Gözetleme (supervision) ve müdahale (intervention) (147).

Bütün bunların yanında Silahlı Kuvvetlerin "Cumhuriyeti kollama ve Koruma" amacıyla siyasal yaşama müdahale etmesinde rolü önemlidir. Harp okulları ve astsubay hazırlama okullarında Türk Tarihi ve özellikle Kuruluş Savaşını ağırlıklı bir şekilde okuyan ve "Türkiye'yi Atatürk ile birlikte kuran" öğrencilere "kurulmuş olan düzeni koruması" M. Kemal'in yaktığı "meşaleyi söndürmemesi" gerektiğinin sık sık ifade edilmesi, öğrencilerin bunları görev kabul ederek benimsemeleri sonucunu doğurmaktadır" (148) denilebilir.

T.S.K.'nın "Cumhuriyeti kollama ve koruma" ile görevli olduğu hususunun da yapıyı oluşturan kurallardan biri olarak çevreden de sürekli olarak işlendiği dikkate alındığında Silahlı Kuvvetlerin siyasal yaşama müdahale etmesi de daha kolay anlaşılacak (149) böylelikle sistemin devamı açısından, kendinden bekleneni yanıtlamış olacaktır.

IV. TÜRKİYE'DEKİ ASKERİ DARBELERE BASININ BAKIŞI

1. 27 Mayıs 1960

a. İç Basının Bakışı

Demokratik sistemlerde; Yasama, Yürütme ve Yargı erk'lerinden

147 a.g.e., S. 276.

148 a.g.e.

149 a.g.e.

sonra basın (medya) da bir erk olarak toplum siyasasında önemli bir yer almaktadır. Gelişmiş ülke basını; toplumu bilgilendirme görevini üstlenirken demokrasinin de savunuculuğunu yapmakta, ciddi bir sorumluluğu da üstlenir olmaktadır. Azgelişmiş ülke basını toplumu bilgilendirme amacı gütmeyiz. Enformasyonun (bilgi toplumu) henüz emekleme aşamasında olduğu bir ortamda basını daha çok ilgilendiren, gündelik haberlerle yaratılan sansasyonlardır. Bunun için de traji arttırmak için kıyasıya yarış halinde olan basının kalitesi de düşmektedir.

Azgelişmiş ülkede, basın da azgelişmiş yapılanmadan kendine düşen payı almakta, halkı bilgilendirme işlevinden gittikçe uzaklaşmaktadır. Toplumsal bunalımlarda, sorunların giderilebilmesi için ne tür bir yol izleneceğinin ortaya konmasından çok ülkenin genel çıkarlarına ters düşen kısa ve kısır formüller üretilmektedir. Bu açıdan Türkiye'de basının tarihsel ve toplumsal olaylara karşı hangi açıdan baktığı önemli olacaktır.

27 Mayıs ertesinde Türk basınında manşetlerle-sürmanşetler; askeri darbeyi tahlil ediyordu. Çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan yazılar olayı destekler nitelikteydi. Bu gazete sayfalarını çevirdiğimizde biçim yönünden farklı, ama içerik yönünden birbirine benzer yazıların yazıldığını görüyoruz. 27 Mayıs 1960 asker darbesiyle ilgili Türk basınında şu değerlendirmeler vardı:

Silahlı Kuvvetler sabaha karşı 03:00'de idareyi ele aldı (150). "Memleketin bugünkü buhranına ve kardeş kavgasına mani olmak üzere kahraman Türk Ordusu bütün memlekette" 27 Mayıs günü "sabaha karşı idareyi ele aldı".

Girişilmiş olan bu teşebbüs hiç bir şahsa ve zümreye karşı değildir. Türk Kara, Hava ve Deniz kuvvetlerinin elbirliği ile giriştikleri bu hareket

kansız olarak başarılmıştır. Garnizon Kumandanları her bölgede idareyi ele almıştır. "Vatandaşlar kanuni teminat altında, hükümet mensubları, mülki idare amirleri ordunun muhafazası altına alındılar" (151). "idareyi kansız olarak ele" alan Türk Silahlı Kuvvetleri; Türk milletinin, yabancıların ve dostlarının emniyetini tekeffül ediyor.

"Bu harekat, Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde başarılmış" olup "sevgili vatandaşlarımızın sükun içinde bulunmalarını ve resmi vazife ve sıfatı ne olursa olsun hiç kimsenin sokağa çıkmamalarını rica ediyoruz".

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son üzüntü verici olaylar dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini eline almıştır. Bu harekata Silahlı Kuvvetlerimizin, Partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir iradenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda, acil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır (152).

"Türk Silahlı Kuvvetleri; şanlı kuvvet, şerefli kuvvet, tarih boyunca iç ve dış düşmanlara karşı vatani ve milli birliği korumuş olan asil kuvvet; Türk Milletinin gerçek kuvveti vatana ve millete gerçek hizmetin mukaddes ihtirası içinde her zaman her fedakarlığa hazır kuvvet"dir.

Bu hareket bazı geri ülkelerde görülen hükümet darbelerinden biri değildir. Bu harekat Türk Milletinin iradesinin tecellisidir. Zaten Türk milleti asker milletidir. Türk silahlı kuvvetleri de Türk Milletinin kendisidir. Türk Silahlı kuvvetleri en uygun zamanda en mükemmel şekilde Atatürk'ün

151 Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960, Yıl 37, Sayı: 12867.

152 Tercüman, 27 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1766.

vasiyetini yerine getirmiştir (153). Değerlendirmesi yapılmıştır.

Ordunun yönetime el koymasının ardından "meclis feshedildi, yeni anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı". Yeni bir dönüm noktasına ulaşan Türk Milleti "10 yıl önce gerçekleştirdiğimizi sandığımız çok partili idare sisteminin zamanla nasıl" "yozlaşmaya başladığını bütün memleketsever yakından görüyor ve bu hali önlemek için ilgilileri uyarmaya çalışıyordu.

Sevgili vatanımızı her şeyden önce huzura kavuşturmak uğruna olağanüstü sorumluluk yüklenen kahraman ordumuza güvenelim. Şahsi düşünce ve ihtiraslarımızı bir yana bırakarak bizi anarşiden kurtarmaya çalışanlara biz de yardımcı olalım (154). Yazıları günlerce Türk basınıni meşgöl etmiştir.

"Yaşadığımız asır, hürriyet asırıdır. Milletlerin hürriyetsiz yaşamalarına imkan olmadığını anlayan ordu, hürriyeti savunmak suretiyle ulusun geleceğini" (155) korumuştur türünden yazılan yazılar da ağırlık taşımaktadır.

Darbe nasıl hazırlandı? Nasıl yapıldı?

Türk Silahlı Kuvvetleri yapmış olduğu bir basın açıklamasıyla, olayı şöyle anlatmaktadır: "İktidarın tutumu, temas ettiğimiz ve fikir adamlarının tenkitlerine hedef oluyordu. Biz de aynı fikirleri taşımaktaydık. "Ordunun siyasetten ayrı kalması" prensibinin bilhassa bizde hayati önemine tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Anayasa ihmale uğramıştı. Korumaya zorunlu olduğumuz kurumları, karşı olduğumuz tecavüzleri önlememiz gerekiyordu. Planlanmamış olan, ordunun pasif ve fiili reaksiyonları, Gaziantep

153 Tercüman, 28 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1767.

154 Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, Yıl 37, Sayı: 12.867.

155 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

olaylarından beri kendini gösteriyordu. Titizlikle takip ettiğimiz "siyasete karışmama" prensibi dolayısıyla hükümet düzenine uymaya ve elimizden geldiği kadar suçlu duruma düşmemeye gayret ettik. 28 Nisan'dan sonra uygulanan örfi ve idare ile bizi siyasi maksatlar için kullandılar. "Tahakkukunu bizim de istediğimiz" konuların konuşulmasına ve bastırılmasına memur edildik (156). Türk Silahlı Kuvvetlerinin basın toplantısı açıklamasında eylemlerinin gerekçesini bu şekilde açıklamışlardır.

Türkiye Gazeteciler Sendikası Federasyonu ve Ankara Gazeteciler Sendikası, M.B.K. Başkanı'na çektikleri telgrafta: "Şanlı ordumuzun büyük başarısına şahsınızda selamlar, bütün kahramanlara şükran ve sevgilerimizi ifade ederiz" (157). Sözlerini kullanarak 27 Mayıs 1960 Darbesini desteklediklerini dile getirmişlerdir.

Haldun Taner ise 27 Mayıs 1960 ile ilgili bir gazete yazısında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "27 Mayıs talihsiz bir devrin sonu, ama gerçek bir demokrasi, tam bir tolerans devrinin de sonudur" (158).

b. Dış Basının Bakışı

Yabancı televizyonlar, radyolar ve gazeteler olayı "normal" karşılamışlardır. Avrupa ve A.B.D.'de Türkiye'den "dünyanın en medeni memleketi" diye bahsedilmiş, "bu derece anlayış ve güven içerisinde başarılı bir ihtilal ilk defa" gerçekleşmektedir (159) denilmiştir.

Associated Press Ajansı, "Türkiye'de idarenin başına ordunun geçmesi, hayati önemi bulunan batılı müttefiki, Sovyet tazyikine karşı

156 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı : 3598.

157 Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı : 1768.

158 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

159 Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı : 1768.

kuvvetlendirilebilecektir. Çünkü, Başkan Adnan Menderes'in otokratik hükümetinin devrilmesi müttefikler arasında Türkiye'de ışıklı ve liberal bir idare devresi ümidini arttırmıştır.

Menderes iktidarda kaldıkça, Türkiye'deki siyasi anlaşmazlıklar Batılıların zararına ve daima tetikte bulunan Rusların lehine, sürüp gideceğe benzemekteydi.

Gürsel ve arkadaşları iktidarı serbest ve dürüst seçimden sonra kazanacak olanlara geri verirlerse Türk ordusu dünya hadiselerinde çok özel bir örnek yaratmış olacaktır.

Bu suretle onlar, vatanlarında demokrasiyi kurmak amacıyla iktidarı ele geçiren ilk modern ordu sıfatını kazanacaklardır (160) sütunlarıyla olayı değerlendirmektedir.

İngiliz Basını Türkiye'deki olayları "Genç Türklerin Harekatı" adı altında gayet geniş şekilde en basit detayına kadar neşretmiştir.

Liberal "Guardian" Gazetesi, Türkiye'deki askeri hareketin seyrini şimdiden tahmin etmek ve gerçek demokrasinin kurulabilmesi için vaktin henüz erken olduğunu söyleyerek ordunun "Tek parti tehlikesini önlemek için harekete" geçtiğini yazmıştır.

Times'da "Türk milletinin en seçkin ileri görüşlü ve Atatürk'ün savunduğu batılılaşma ve batılı demokrasi değerlerine bağlı unsurlarıyla yakın temas halinde" olduğunu, "Atatürk'ün ileri sürdüğü fikirleri Türk halkı ve özellikle ordusu üzerindeki olağanüstü etkisinin bir kere daha bütün gücüyle ispat edildiğinden söz etmiştir" (161).

Nüfuslu bir İtalyan Gazetesi de "Ordu, Türk Milleti ve hürriyet adına hareket etmiştir" (162) ibaresini kullanmıştır.

160 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

161 Milliyet, 31 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3600.

162 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Fransa'nın Parisien Libere gazeteside: Türk Ordusunun "Kudretli, disiplinli ve iyi teşkilatlanmış" (163) olduğunu yazmıştır. Le Figaro verdiği haberde: "Türkiye'de, serbet seçimler yapmak için ordunun idareyi ele aldığı" yazmıştır.

Amerikan Radyo Televizyon ve gazetelerinde geniş ölçüde olaylara yer verilmiştir. Amerikalılar Menderes Hükümeti'nin kendi sonunu kendisinin hazırladığını (164) söylemişlerdir.

Herald Tribune: "Türk ordusu, hükümetin idaresini ele alırken modern Türkiye'nin koruyucusu Kemal Atatürk'ün ruhuyla hareket etmiştir" (165) demiştir.

New York Times'da "Kemal Atatürk'ün prensiblerini bayrak olarak taşıyan bu rejimin, Türkiye'de modern demokrasinin gerçekleşmesi işini tamamlayacağını" (166) ümit ettiğini yazmıştır.

Yunanistan'da ise; "Türkiye'de ceryan eden hadiseler en küçük hayret gösterilmeden" karşılanmıştır.

2. 12 Mart 1971

a. İç Basının Bakışı

Türk Ordusu, sivil iktidara karşı ikinci müdahalesini 1971 yılında Demirel Hükümetine karşı yaptı. Üniversite olayları giderek büyük boyutlar kazanmaya başladı. 1969'da yine seçimleri kazanan Demirel, Demokratik Parti bölünmesi ile güçsüzleşti. Bu sırada Genel Kurmay Başkanı ile kuvvet komutanları ülkenin bölünmesini bir muhtıra ile önleme yoluna gitti. 12

163 Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.

164 Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

165 Hürriyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 13, Sayı:4342.

166 Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.

Mart 1971 Muhtırası ile Demirel görevden ayrıldı (167). Silahlı Kuvvetlerimiz, ultiımatonla yalnız hükümetin çekilmesini emretmekle kalmamakta, aynı zamanda "mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin, demokratik kurallar içinde" iş başına getirilmesini de zaruri bir hale getirecektir (168).

12 Mart Muhtırası ile "Silahlı Kuvvetlerimiz", Anayasa gereklerinin ve 211 sayılı kanunun kendilerine tevcih ettiğı görevleri bu defa da Atatürk Devrimlerine bağılılığın bilinci ve yetki sınırları içinde yerine getirmiştir" (169) deniyordu.

b. Dış Basının Bakışı

Fransız Basınında Le Monde; "dört aylık tereddütten sonra Türk Ordusu en sonunda siyaset sahnesine çıktı" (170) başlığını kullanmıştır.

İngiliz Daily Express: "Ordu Kral'ı kovdu", başlığını atmıştır. Times ise birinci sayfada: "Askeri liderler karşısında liderler istifa etti" yorumunu yapmıştır. Daily Mirror ise: "Albaylar, çok yumuşak, Başbakanı devirdi" ibaresini kullanmıştır.

Liberal Guardian gazetesi bir yazısında "Demirel'in, askeri tazyık sonunda istifa ihtimali son zamanlarda, olacak mı? dan çok, ne zaman olacak? Şeklini almıştı. Ordu her zaman demokratik ve anayasa güçlerinin Türkiye'yi yönetmesi hususunda ısrar etmiştir. Ne olursa olsun, NATO'nun Güney kanadını teşkil eden Yunanistan ve Türkiye'de hükümetler, askeri

167 Cumhuriyet, 13 Mart 1971, Yıl 47, Sayı: 16747.

168 Cumhuriyet, 16 Mart 1971, Yıl 47, Sayı:16750.

169 Cumhuriyet, 17 Mart 1971, Yıl 47, Sayı:16751.

170 a.g.s.y.

kontrol altına girdikleri taktirde, bu çok üzücü bir şey olur" değerlendirmesini yapmıştır.

Amerikan New York Times da: "Şimdilik" (171) olmak kaydıyla iyimserdir.

3. 12 Eylül 1980

a. İç Basının Bakışı

12 Eylül 1980 Cuma sabahı Türk basınında şu tür manşet ve alt yazılar yer almaktadı: " Parlamento ve hükümet feshedildi. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırıldı. Tüm yurttan sıkıyönetim ilan edildi ve yurt dışına çıkışlar yasaklandı" (172). Zaten "Türk Silahlı Kuvvetlerinin duruma el koyacağı yolundaki haberler önceki öğleden itibaren yayılmaya başlamış, ancak bunları kanıtlamak mümkün olmamıştır. Oysa daha sekiz ay önce komutanlar Cumhurbaşkanı aracılığıyla bir uyarı mektubu vermiş ve sabırla bu mektuptaki isteklerin yerine getirilmesini beklemişti. Ancak bir yandan bu isteklerin yerine getirilmeyişi, öte yandan parlamentonun işlemez duruma gelişi, anarşinin boyutlarının günde otuz ölüye kadar yükselişi, T.S.K'ni bu müdahaleyi yapmak zorunda bırakmıştır (173).

Bu süreç içerisinde "siyasi partiler, bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önelemleri almak yerine, iç gerilimi devamlı olarak artırarak yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile yarışırcaasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmektedirler (174). Terörün sonucunda

171 Cumhuriyet, 17 Mart 1971, Yıl 47, Sayı: 16751.

172 Hürriyet, 12 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11807.

173 Milliyet, 12 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11647.

174 a.g.s.y.

MGK'nin Atatürk yolunda devam etme isteği doğallık kazanmaktadır.

Orgeneral Evren'in "Demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasa, seçim ve partiler yasasının değiştirileceğini, seçime gidileceğini açıkladı. Hükümet ve parlamento fesh edildi, parti faaliyetleri durduruldu, parlamenterlerin dokunulmazlığı" (175) nın kaldırıldığını dile getiren konuşmalar bu şekilde yorumlanmıştır. Bunca büyük değişikliğin böylesine, sessiz, kolay, gürültüsüz biçimde gerçekleşmesi, onaylanıp benimsenmesi toplumun beklentilerine karşılık vermesi anlamını taşır.

Yürürlükteki rejimin çürüdüğü ve parlamentonun kilitlendiği noktada gündeme gelen zorunlu eylemin, çeşitli yönleri vardı. 12 Eylül eylemi devletin yasama ve yürütme erk'inin MGK elinde toplanmasıyla sonuçlanmıştır (176).

Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'de demokratik rejimi yeniden, üstün nitelikleri birlikte getirmesi dileğiyle... Demokrasiyi kof bir kalıp olmaktan çıkararak, ona muhtevasını kazandırmak üzere, ülke yönetimine el koymuştur (177) haberlerinin yanı sıra bu darbenin kaçınılmaz olduğu yolundaki haberler de azımsanacak türden değildi.

Bir yazıya göre: "12 Eylül günü yeni bir dönem başlıyor. Türk Ulusu gerçi, siyasi yaşamında bu tür geçiş dönemlerinin yer almasına yabancı değil..." dir. 12 Eylül sistemi daha köklü bir değişiklik tasarısının da bünyesinde taşımaktadır. Çok partili demokratik hayat, artık Atatürk ideolojisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Toplumda kışkırtılmış olan ayrılıkçı duyguları, çağdaş Atatürk Milliyetçiliği içinde birleştirip eritmek gereklidir. Devletin yıpranıp aşınmasından yararlanan anarşi ve terörizmi ezerken, sosyal hukuk

175 a.g.s.y.

176 Hürriyet, 13 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı 11808

177 Cumhuriyet, 16 Eylül 1980, Yıl 56, Sayı : 20165

devletinin ince kurallarını yeniden uygulanır hale getirmek gereklidir.

Türkiye silahlı kuvvetlerin yönetimi ele geçirmesi dünyada temkinli bir iyimserlik ve olumlu bir anlayış içinde karşılanmıştır.

Birçok ülkenin siyaset adamları Türkiye'deki karışık duruma ordunun son vermesini "sabırla beklediler ve Türkiye'yi karışıklıktan kurtardılar" şeklinde (178) yorum yapmışlardır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin hareketi, gerek amaçları gerek biçimi itibarıyla, bir askeri darbe değil, devletin kendisine sahip çıkması hareketidir (179). Harekat ve bunun sonucunda kurulan yönetim, T.S.K.'ne İç Hizmet Kanun ve Yönetmeliği'nce verilen yükümlülükten kaynaklanmakta, meşruiyetinden kuşku duyulmamaktadır.

Özellikle son dönemlerde izlenen partizan ve sorumsuz politika, gerçekten ülkeyi ciddi tehlikelerle karşı karşıya getirmiş ve müdahale zorunlu bir hal almıştır (180). Türk Silahlı Kuvvetleri, rejim ve ilkelerini koruyamayan ve Atatürk'ün milli birlik ve beraberlik içinde bıraktığı güçlü Türk Devletini her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere "dur" demek ve Atatürk ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik kazandırmak için ülke yönetimine el koymak zorunda kalmıştır (181).

Genel Kurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Türkiye Radyo ve Televizyonlarında bir konuşma yaparak harekat ile ilgili şunları söylemiştir:

"Anarşi, terör ve bölücülük her gün" vatandaşlarınızın hayatını söndürmektedir. "Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk vatandaşları siyasi çıkarları uğruna çeşitli sunni ayrılıklar yaratmak suretiyle çeşitli

178 Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.

179 Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.

180 Milliyet, 19 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11654.

181 Milliyet, 22 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11657.

kamplara bölünmüştür.

Siyasi partiler bu kritik dönemde milletin özlemle bekledikleri önlemleri almak yerine iç gerilimi devamlı artırarak yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile adeta yarışırcasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdi.

Son iki yıllık süre içinde terör 5242 can almış, 14 bin 152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına neden olmuştur.

Sevgili vatandaşlarım, işte hepimizin bildiği bunlara benzer sebeplerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin ve milletin bütünlüğü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idare etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır (182). Bir başka konuşmasında ise Evren; "Bu, tarih kitaplarındaki bir darbe değildir. Bu hareket, Cumhuriyeti kollama ve koruma hareketidir. Bu hareket demokrasiye indirilen darbeyi ortadan kaldırmak için milletin isteği doğrultusunda yapılmıştır" (183) demektedir.

b. Dış Basının Bakışı

Alman birinci televizyonu ARD, vermiş olduğu haberde; "Türkiye'deki terör ve ekonomik istikrarsızlık, Türk Silahlı Kuvvetlerini yönetimi almaya zorladı" değerlendirmesini yapmıştır.

Die Welt gazetesi ise, "Türk ordusunun devletin bozulmamış tek unsuru olduğunu" belirtmiştir. Bağımsız Stuttgarter Nachrichten ise

182 Milliyet, 17 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11652

183 Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648

yorumunda, "Türkiye'de, Silahlı Kuvvetleri'n NATO'ya bağlı olduğunu açıklaması da Batı'nın güvenliği açısından rahatlatıcı bir gelişmedir" (184) demiştir.

Der Spiegel de yaptığı yorumda: "Türkiye'deki askeri müdahalenin hiç bir benzerlik taşımadığını" belirterek, "Övün, güven, çalış" başlıklı yazısında, Türk ordusunun Atatürk'ün yolunda olduğunu belirterek, ordunun "Atatürk'ün devletini kurtarmak zorunda kaldığını" (185) yazmıştır.

Belçika basını Türkiye'deki durumu "beklenen hareket olarak" nitelenmiş, Le Soir Gazetesi de "siyaset adamlarının intihar edici tutumu"ndan söz etmiş ve "Hükümet anarşi ve ekonomik sorunlara bir çözüm getiremedi, bu böyle devam edemezdi" haberini vermiştir.

Hollanda Televizyonunda darbe ile ilgili olarak şunlar söylenmiştir: "Bu demokrasinin kurtuluşu için yapılan bir darbedir. Bu darbenin İran'daki veya Şili'deki darbeye bir ilgisi yoktur" (186).

İngiliz Times Gazetesi 12 Eylül 1980 tarihli sayısında, "Türkiye'de her an bir askeri darbe bekleniyor" kehanetinde bulunmuştur. Bu kehaneti şöyle değerlendirmiştir: "Türkiye'de askeri darbelerin belli zamanları varsa şimdi de bir askeri darbe her an beklenir. Yirmi yıl önce, 1960'da kargaşayı önlemek için müdahalede bulunmuş ve sonra iktidara yine müdahale etmek zorunda kalmışlardı".

"Şimdi sorun, Türkiye'de insanı dehşete düşüren şiddet olaylarının yine orduyu müdahale etmek zorunda bırakıp bırakmayacağıdır (187) şeklinde yorumlama yapmıştır".

Financial Times gazetesi ise, Org. Evren'i "haftanın adamı" seçmiş,

184 Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651

185 Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649

186 Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651

187 Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649

"askeri müdahaleden sonra, Türkiye'ye kredi vermiş olan ülkelerin rahatladıklarını" ileri sürmüştür. Muhafazakar İngiliz Gazeteleri ise Türkiye'deki askeri müdahaleden sempati ile söz etmişlerdir.

BBC Muhabiri haberi, "Çoktan beri bekliyordum. Ama bu gece olacağını beklemiyordum" (188) diye vermiştir. BBC Radyosu ise; "Askeri müdahale Türkiye'de sükunetle karşılandı. Fakat başarıya ulaşabilmesi için bazı güçlükleri yenmesi gerekecek" (189) yorumunu yapmıştır.

Reuter Ajansı da "kansız bir devrim" nitelemesinde bulunmuştur (190).

Sovyet Resmi Haber Ajansı Tass, verdiği haberde, "Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de yönetime el koyduğunu" bildirmiştir. "Demirel Hükümeti'nin devrildiğini, anayasanın askıya alındığını, parlamentonun fesh edildiğini ve parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını" (191) belirtmiştir.

Ordunun yönetime el koyması bütün Fransız Radyolarında ana haber olarak verilmiş ve "ordunun şiddete başvurmadan ve kan akıtmadan iktidarı ele aldığı" bildirilmiştir. Franceinter Radyosu, ordu "Türkiye'nin bir iç savaş eşiğinde bulunması nedeniyle müdahale etti" (192) yorumunu yapmıştır.

Le Monde, "Komutanlar defalarca politikacıları uyarmıştı" (193) yorumunda bulunmuştur.

Yunanistan Basını, yorum yapmak için "zamanın erken olduğunu"

188 Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648.

189 Hürriyet, 13 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11808.

190 a.g.s.y.

191 Hürriyet, 14 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11809.

192 Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648.

193 a.g.s.y.

(194) belirtmiştir.

Amerika'nın önde gelen gazetelerinden Washington Post, Türk ordusunu överek; Türkiye bir Güney Amerika Cumhuriyeti değildir. Türk generalleri de hileci, faşist Yunan albayları değildir" (195) demiştir.

News Week dergisi de "Türkiye'de generaller gecesi" başlıklı yazısında, "Hareketin liderleri, Türk demokrasisini sağlamlaştırmaktan yanadır. Bu liderler, militan İslam Dünyasının batı kanadını oluşturan Türkiye'nin önemini anlamışlardır" (196) yorumuna yer vermiştir.

Amerikan New Work gazetesi, değerlendirmesinde; "Türkiye'de tehşih ülkenin her yanını sararken, politikacılar gerçekten kişinin içini karartan bir yetersizlikle zaman harcamışlardır. Kısaca Türkiye bir Arjantin olmaya hazır değildir. Hele İran olmaya hiç... Müdahale bir süpriz olmamıştır. Türkiye'nin dostları bile bunu bekliyordu. Türk komutanları politikacılardan terörizme karşı etkin önlemler almasını istemişlerdi. Ama ülkenin iki büyük partisi, ne tek başına ülkeyi yönetecek kadar güçlü, ne de koalisyona gidecek kadar esnektir. Demokrasiye inanan hiç kimse bir askeri müdahaleyi onaylayamaz" (197) yorumunu yapmıştır.

VI. SONUÇ

Rejime ciddi olarak karşı çıkılmayan bir ülkede, askeri hükümet darbesi tehlikesi de azalmıştır. Bütün öteki yurttaşlar gibi subay ve askerler de o zaman, kurulu hükümeti kabule değer görürler, karşısına dikilmeyi pek düşünmezler. Bunun içindir ki; ordu bugün ne Büyük Britanya, ne Birleşik

194 Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.

195 Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.

196 Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651.

197 Milliyet, 17 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11652.

Devletler'de, ne de Kuzey Avrupa'da bir tehlike teşkil etmez. Aksine iktisadi gelişme ve yenileşmenin yapısal buhranları ve meşruluk uyumsuzluklarını, içerisine attığı; Latin Amerika, Asya, Orta-Doğu ve Afrika Devletlerinde bir tehlike teşkil (198) eder.

Az gelişmiş ülkelerde, demokrasinin gelişebilmesinin siyasi eğitimden çok iktisadi büyümeye bağlı olduğu kabul edilmektedir. Yığınların yaşam seviyeleri çok düşük kaldıkça kültürlerini ve sorunları anlama seviyelerini yükseltmek olanaklı değildir. Açlık, çıplaklık, soğuk, sefalet, ne genel ne de siyasi bir eğitimin ilerletmesine imkan vermez.

Zaten az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyümesi temel bir çelişmeyle karşı karşıyadır. Üretimi arttırmak için yatırımları sürekli bir biçimde çoğaltmak gerekir. İyi ama, milli gelir henüz halkın temel ihtiyaçlarını bile gidermeye yeterli değilken bu nasıl yapılsın? Dış yardımlar da sorunu çözmeyeceğine göre modern bir sanayi alt yapısının kurulması devresinde eldeki mallardan bir kısmı yatırıma ayırmak için tüketimden kaldırmak gerekir. Yani zaten çok düşük olan yaşam seviyesini daha da indirmek (199) gerekecektir. Bu kısır döngü içerisinde ülke dönenip duracaktır. Ekonomik gelişmemişlik, toplumdaki sosyal dengesizlikler sık sık ülkeyi bunalımların eşiğine getirmektedir. Kuşkusuz sivillerin bu durum karşısında yapılacak fazla bir şey bulamaması bir anlamda sorunun askeri çözümde olduğu kanısını uyandırmaktadır. Askeri darbeler de, sosyal çalkantıların ve/veya savaşların ertesinde, ya da ekonomik sarsıntılarda ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Latin Amerika ülkeleri'nin bazılarında olduğu gibi darbelerin kişiselleşmesine de tanık oluyoruz. Yani subayların darbe girişiminde bulunabilmesi için mutlaka ülkenin maddi ya da manevi buhran

198 M. Duvarger, Diktatörlüğün Sosyolojisi, Varlık Yay, S. 54.

199 M. Duvarger, a.g.e., S. 73.

içerisinde; krizin konjoktürel ya da yapısal örüntülü olması gerekme-yebiliyor. Darbeciler kendi çıkarları ya da belli bir kesimin çıkarları doğrultusunda da girişimde bulunabilmektedir.

Bir askeri darbe başarıyla gerçekleş-tikten sonra sertleşebilmekte, otoriter bir çehreye bürünebilmektedir. İktidarı ele geçiren askerler, aktif politika yapan unsurlara karşı engellemelere girmekte, bunu ülkenin sükunu ve halkın huzuru için gerekli, hatta zorunlu görmektedir.

Otoriteryan bir yapıya dönüşen askeri yönetimler; "bir toplumun çeşitli öğelerinin eşit olmayan bir evrimi yüzünden meydana gelmektedir. Yaşam seviyesinin yükselmesine, sınıflar arası bağlantılarda değişikliğe, örf ve adetlerdeki farklılaşmaya yol açan bir üretim metodları varsayalım: Eğer siyasi ve kurumsal yapı da aynı biçimde gelişmezse, bunun sonucu ile çevrelediği toplum arasındaki desteksizlik de artar" (200). Üretim tekniklerinin ve ilişkilerinin değiştiği, sosyal gruplar arasındaki eski dengenin de bozulduğu bir toplumda, eğer ülkenin siyasi kurumları da aynı yönde gelişmiyorsa, yükselen toplumsal gruplara, ülkenin yönetiminde de söz sahibi olma hakkı reddediliyorsa (201), ülkede bir kaos sürecinin, kargaşanın yaşanması da olağanlaşmaktadır.

Bütün askeri müdahaleler, otoriter rejimlerin kurulmasını amaçlamadıkları gibi, hepsi de böyle bir rejimin kurulması ile sonuçlanmaz. Bir defa; "Demokratik" ya da tam anlamıyla demokratik olmayan "bir rejimin devrilmesine yol açan koşulları ve subayların bundaki saiklerini, ordu yardımıyla kurulan rejimin siyasal-sosyal fonksiyonlarından çıkarmamak, siyasal liderlerin eylemlerine karşı ordunun kendine özgü iç faktörlerini ihmal etmek yanlış olur. Bu yüzden iktidarı ele geçirdikten sonra

200 a.g.e., S. 13.

201 TİMUR Taner, Yön Dergisi, Yıl 1, Sayı: 1, 20.12.12961.

siyasal-ekonomik ve sosyal konularda cuntanın izleyeceği yolu tahmin etmek çoğu zaman güçtür. İkinci olarak; çoğu zaman, anayasal hükümeti devirmek veya savunmak amacıyla ordudan yardım isteyenler sivillerdir. Bir çok toplumlarda, sivil anayasa yahut "Demokratik biçimde" yapılmış anayasalar, orduya onun müdahalesini "meşrulaştıran" bir "hakemlik" yetkisi verirler. Nihayet, zayıf demokratik hükümler, kriz durumunda ordunun desteğine bağımlı hale gelirler. Bununla birlikte sivil-siyasal-askeri ilişkiler konusu, sadece ordunun iç politikadaki rolünden ibaret değildir. Bunun dışında, ordunun uluslararası ilişkilerdeki rolü, savaşın yürütülmesinde askeri ve siyasal düşüncelerin ağırlığı ve liderlik mücadelesi gibi bir problem alanı vardır. İşte bu nedenlerden dolayı ordunun siyasetteki rolü ön plana çıkmakta, askeri darbe yapılması olasılığını artırmaktadır.

"Askeri darbeler"e ilişkin yapılan "analizler, iki presfektifler arasında gidip gelmişlerdir. Bunlardan biri, ordu kurumunun müdahaleyi teşvik edici veya kolaylaştırıcı nitelikleri üzerinde durmakta, siyasal ve sosyal sistemdeki aktörlerin eylemleri ile pek ilgilenmemektedir (202). Diğer ise; askeri darbelerin gerçekleşmesinde "en önemli sebeplerin; askeri değil, siyasal olduğunu, bunların ordu kurumunun sosyal ve örgütsel niteliklerini değil, toplumun kurumsal ve siyasal yapısını yansıttığını belirtmektedir (203).

Bazı ülkelerde, niçin diğer ülkelere oranla daha çok darbe olduğu sorusunu; o ülkenin tarihsel süreci, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapılarının düzeyi, karşılamaktadır.

Sonuç olarak; Alfred Stepan'nın da belirttiği gibi, azgelişmiş bir ülkenin nerdeyse yazgısı haline gelen "konjüktürel" bunalımların bir askeri

202 LINZ Juan J., Totaliter ve Otoriter Rejimler, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, S. 181.

203 a.g.e., S. 181-182.

darbe olmaksızın atlatılması; "ordunun siyasal otoriteye bağımlılığı, ya da açık bir bağılılığı olmaksızın tarafsız bir güç olarak siyasal sürecin dışında duruşu kriz durumlarında hükümete göstereceği destek ve sadakat" (204) durumuna bağlıdır.

Askeri otoritenin sivil otoriteye tab'ı yanında, sivil örgütlenme düzeyinde ülkedeki askeri darbenin gerçekleşme şansını etkilemektedir. Sivil örgütlenmenin olmadığı veya zayıf olduğu toplumlarda "yaşamsal" sorunların atlatılmasını sivil otorite de giderememişse onun çözüm yeri, toplumun örgütlü bir güç olarak toplumsal duyarlılığında aranmalıdır.

Az gelişmiş yapı, demokratik kurum ve kuruluşların cılız kaldığı yerde "yaşamsal" sorunlarını, disiplinli çok iyi örgütlenmiş ve iç ve dış güvenlikle sorumlu otoriteye bırakır. Bu durumda siyasi iktidarı ellerinde bulunduranlar dahil olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinden orduya davetiye çıkarılmaktadır. Gelişmiş toplumlarda demokratik kurum ve kuruluşlar ülkenin karşı karşıya kaldığı, "yaşamsal" problemler karşısında çözüm üreten merciler olabilmektedir. Bu durumda sivil örgütlerin üstünde, toplum-üstü bir güç konumuna ordu gelmemektedir. Gelme eğilimi de taşımamaktadır. Örneğin: İngilizlerin yazılı anayasası yoktur. Buna rağmen toplumsal güç dengeleri ülkenin siyasi veya toplumsal bir krize girmesi durumunda krizin panzehiri olabilmektedir.

Az gelişmiş ülkeler, bağımsızlığını henüz yeni kazanmışlardır. Ordu, bağımsızlığın kazanılmasında ve rejimin korunmasında aktif rol oynamıştır. Rejimin de devletin de savunuculuğunu yapan rejime yönelik ciddi tehlikelerin başgöstermesi, ülke bütünlüğünün sağlanmasında kaygı duyulması anında devreye giren hep ordu olmakta, olayı yalnızca kendisinin çözebileceğine ilişkin toplumda da oluşan kaygının etkisiyle psikolojik olgu

sosyal bir olaya dönüşmektedir.

Latin Amerika, Orta-doğu ve Afrika kıskacında siyasi iktidarın her an askeri darbe tehlikesiyle karşı karşıya olması bir yazgı mıdır? Yoksa talihin cilvesi mi? Peki, talih neden Batı için hep komedi oynar da Doğu ve Güney için hep dram?...

Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan azgelişmiş yapıyla askeri darbeler arasında yakın bir ilişki vardır. Eğer azgelişmişlik koşulları kapalı bir toplum, kapalı bir ekonomiyi öngörür bir biçimde işliyorsa askeri darbenin gerçekleşme olasılığı da o ölçüde artar. Ve o askeri darbe Duvarger'in de belirttiği gibi diktatörlüğe meyillidir. Yine azgelişmiş yapı içerisinde fakat izafi olarak gelişmeye açık koşullarda ise askeri darbenin gerçekleşme olasılığı olmasına karşın, siyasal iktidarı ellerine geçiren askerler, iktidarda fazla kalmama eğilimini taşırlar.

Askeri darbeyi var eden de ülkenin sadece siyasal yapısı değildir. Ekonomik, sosyal, kültürel, tarihsel, psikolojik etmenler askeri darbeler üzerinde derin izler taşır. Azgelişmişlik kısır-döngüsünden uzaklaşıldıkça askeri darbenin gerçekleşme olasılığı azalır. Kısır döngü içinde kaldıkça olasılık kuvvetlenir.

Kuşkusuz, askeri darbeler hangi ülkede, hangi koşullarda gerçekleşirse gerçekleşsin istenen bir şey değildir. İstenmeyen bir olayın gerçekleşmemesi için de "tepeden inme" kararların, yasal düzenlemelerin yerine toplumdaki çıkar gruplarının ülkenin genel çıkarını inşa edici kararlara katılması gerekmektedir. Yani siyasal katılımcılık, hür demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Demokrasinin "bir yaşam biçimi" olarak tercih edildiği yerde; demokrasi ile bağdaşmayan ne varsa, karşısında toplumsal gücü bulur ve geriye adım atar. Bu durumda demokrasi kazanmış, demokrasiyi kesintiye uğratacak öğeler de törpülenmiş olur. Ülkelerde demokrasi yeşerip,

yerleştikçe "demokratik uygarlık" la darbesiz yıllara doğru akacaktır zaman.

Az gelişmişlik cenderesinin kırıldığı, çoğulcu yapının kurumsallaştığı toplumlarda "askeri darbe umacası"ndan da uzaklaşmış olacaktır. Bilinçli seçmen kitlelerinin demokrasiyi sahiplenirken, savunuculuğunu diğer birimlere bırakmaması genel dengenin de kurulduğunu gösterir.

Kesintisiz bir demokraside insanların vatandaş olmanın sorumluluğunu taşımaları, aynı zamanda rejimin istikrarını da gösterir. Rejimin istikrarlı olduğu ortamda da askeri darbe, ne beklenen ne de gerçekleşme durumunda olan bir şeydir.

KAYNAKÇA

- Akşin Sina, Siyasal Tarih (1789-1988), Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi, Cilt.III,
- Akşit Bahattin, Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, Turhan Kitabevi, Ankara, 1985.
- Alkan Türker, Azgelişmişlerde Askeri Müdahaleler ve Türkiye, Milliyet 18 Şubat 1990, Sayı 11603, Yıl 30.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 2 1986.
- Asaf Hüseyin, Ortadoğu'da Devlet ve Terör, Çev:Taha Cevdet, Pınar Yayınları.
- Aydemir Şevket S. İhtilalin Mantığı, İnkılap Yayınları.
- Belen Fahri, Ordu ve Politika, Bakış Mat. İstanbul 1971.
- Birand M.Ali, Emret Komutanım, Milliyet Yayınları 1986.
- Bozdemir Mevlüt, Ordu Siyaset İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,
- Bozdemir Mevlüt, Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1982.
- Daver Bülent, Azgelişmiş Ülkelerde Siyasi Elit, S.B.F.D., Cilt-XV., No:2 Haziran-1965.
- Devletin Kavram ve Kapsamı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, 1990.
- Duvarger Maurice, Politikaya Giriş, Varlık Yayınları 1984.
- Duvarger Maurice, Diktatörlüğün Sosyolojisi, Varlık Yayınları.
- Earle E. Mead, Modern stratejilerin Yaraticıları Machlo'velli'den Hitlere kadar askeri düşünce çev: Gülçin Ülgüzer, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1993.

Erdoğan Mustafa, Silahlı Kuvvetler ve Anayasal Düzen, A.Ü.S.B.F.D.

Cilt- 43-44.

Ergil Doğu, Silahlı Kuvvetler (ordu) ve Siyaset, ders notları.

Harris George S., Türk Ordusu, Yön Dergisi, Yıl 1971.

İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev: Sabiha Bozbağlı, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul, 1967.

Janauits Morris, Az gelişmiş Ülke Orduları, Devrim Gazetesi.

Kapani Münci, Politika Bilimine Giriş, S.B.F. Yayınları - 1984.

Kayalı Kurutuluş, Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi (yayınlanmamış doktora tezi) Ankara, 1987.

Kışlalı Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara, 1987.

Kışlalı Ahmet Taner, Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerinde Bir Araştırma, A.Ü.S.B.F.D. Cilt 29-30.

Koçak Cemil, Siyasal Tarih (1923-1950), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi, Cem Yayınevi, İst., 1989.

Kohen Sami, Darbelerin Anatomisi, Milliyet, 2.6.1960, Yıl 11.

Linz Juan J., Totaliter ve Otoriter Rejimler, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Lispon Leslie, Demokratik Uygarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

Meynaud Jean, Politik Baskı Grupları, Çev. Samim Tiryakioğlu, 1975, Varlık Yayınları.

Rouguie Alan, Latin Amerika'da Askeri Devlet, Alan Yayıncılık, Haz: Şirin Tekeli, 1986.

Oksay Ünal, Latin Amerika Sorunları, Cilt XXII, Eylül No: 3, S.B.F.D., Ankara, 1967.

Örsan Öymen, Milliyet Gazetesi, 21.09.1980, Sayı: 11816.

Özdağ Ümit, Ordu-Siyaset İlişkisi, (Atatürk ve İnönü Dönemleri) Gündoğan Yayınlar, 1991.

Özdemir Hikmet, Rejim ve Asker, Afa Yayınları, 1989.

Öztürk Osman Metin, Türkiye'de Silahlı Kuvvetler ve Siyaset, (yayınlanmamış dok. tezi), A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara-1987.

Özdemir Mevlüt, Ordu-Siyaset İlişkileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları Cilt-10.

Savcı Bahri, Türkiye'de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış S.B.F.D., Cilt-XVI, Eylül 1963, No: 3.

Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna giriş, Say Yay., 5. Basım, 1988.

Şeylan Gencay, Ordu ve Siyaset, Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı Sevinç Matbaası- Ankara, 1978.

Şeylan Gencay, Çağdaş Siyasal Sistemler, Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 192, Ankara-1981.

Timur Taner, Yön Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, 20.12.1961.

Toprakoğlu Celal, Askercil Demokrasi, Demos Yayınları 1984.

Tunaya Tarık Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, Araştırma, Ekin Yayınları- V. Basım, 1983.

Tuncay Mete, Siyasal Tarih, (1950-1960), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi-Cilt-IV.

Tütengil Cavit Orhan, Azgelişmenin Sosyolojisi, Ülken Yayınları, 1980.

Yücekök Ahmet, Siyasetin Toplumsal Tabanı, A.Ü.S.B.F. Yayınları Ankara.

Yön Dergisi, Türk, İran ve İsrail Orduları, 30 Haziran 1967 Yıl-6., Sayı: 222.

G A Z E T E L E R

Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960, Yıl 37, Sayı: 12867.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, Yıl 37, Sayı: 12867.

Cumhuriyet, 13 Mart 1971, Yıl 47, Sayı: 16747.

Cumhuriyet, 16 Mart 1971, Yıl 47, Sayı: 16750.

Cumhuriyet, 17 Mart 1971, Yıl 47, Sayı: 16751.

Cumhuriyet, 16 Eylül 1980, Yıl 56, Sayı: 20165.

Hürriyet, 13 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11808.

Hürriyet, 12 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11807.

Hürriyet, 13 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11808.

Hürriyet, 14 Eylül 1980, Yıl 33, Sayı: 11809.

Milliyet, 27 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3596.

Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Milliyet, 29 Mayıs 1960, Yıl 11, Sayı: 3598.

Milliyet, 12 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11647.

Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.

Milliyet, 19 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11654.

Milliyet, 22 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11657.

Milliyet, 17 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11652.

Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648.

Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651.

Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.

Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651.

- Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.
- Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648.
- Milliyet, 13 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11648.
- Milliyet, 14 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11649.
- Milliyet, 16 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11651.
- Milliyet, 17 Eylül 1980, Yıl 31, Sayı: 11652.
- Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.
- Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.
- Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.
- Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.
- Tercüman, 28 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1767.
- Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.
- Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.
- Tercüman, 29 Mayıs 1960, Yıl 6, Sayı: 1768.
- Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.
- Tercüman, 14 Eylül 1980, Yıl 19, Sayı: 6693.